

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Bakalárska práca

“ Opatrovateľov v Rakúsku by domáci nerobili, Slováci áno.”

Obsahová analýza mediálneho obrazu slovenských opatrovateliek v zahraničí.

Katarína Šeminská

Praha 2023

Autor práce : Katarína Šeminská

Vedúca práce : Mgr. Petra Ezzeddine, Ph.D.

Rok obhajoby : 2023

Prehlásenie : Prehlasujem, že som prácu vypracovala samostatne. Všetky použité pramene a literatúra boli náležite citované. Práca nebola využitá k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe, dňa:

.....

Katarína Šeminská

Pod'akovanie : Na tomto mieste by som sa chcela nesmierne pod'akovať vedúcej mojej práce Mgr. Petre Ezzeddine, Ph.D., za jej čas, cenné rady a nekonečnú trpezlivosť.

ABSTRAKT :

Táto bakalárska práca sa zaoberá obsahovou analýzou mediálneho obrazu slovenských opatrovateliek v zahraničí, konkrétne v Rakúsku. Práca vznikla na základe kvalitatívnej obsahovej analýzy článkov vygenerovaných pomocou mediálnej databázy Newton Media Search a zároveň elektronických archívov vybraných médií. Vo svojej práci sa snažím odpovedať na otázku, akí aktéri dostávajú vo vybraných slovenských médiách priestor, vyjadrovať sa k téme nájomnej práce v sektore starostlivosti v Rakúsku a zároveň akým spôsobom k tejto téme v médiách vypovedajú. V závere zistujem, že hoci médiá tento typ práce konštruujú ako prekérny, náročný či spoločensky nedocenený, poskytnutím mediálneho priestoru mu však začínajú pridávať spoločenskú hodnotu.

Kľúčové slová: nájomná práca, migrácia starostlivosti, obsahová analýza, slovenské opatrovatelky

ABSTRACT :

This bachelor's thesis deals with the content analysis of the media image of Slovak care takers abroad, specifically in Austria. The work was created on the basis of a qualitative content analysis of articles generated using the Newton Media Search media database as well as electronic archives of selected media. In my work, I try to answer the question of which actors are given space in selected Slovak media, to comment on the topic of care labor in the in Austria, and at the same time, how they speak about this topic in the media. In conclusion, I find that although the media constructs this type of work as precarious, demanding or socially underappreciated, by providing media space, they begin to add social value to it.

Keywords: care labor, care migration, content analysis, Slovak care takers

Obsah

Úvod	8
1 TEORETICKÁ ČASŤ	10
1.1 Ženská pracovná migrácia – od neviditeľných žien k migrácii starostlivosti.....	10
1.2 Transnacionálny aspekt nájomnej práce	13
1.3 Inštitúcia nájomnej práce v domácnosti a jej špecifiká.	15
1.4 Rakúsko a inštitúcia nájomnej práce v domácnosti	18
1.5 Slovenský kontext – Rakúsko ako cieľová krajina slovenských opatrovateliek	21
2 EMPIRICKÁ ČASŤ	25
2.1 Metodológia	25
2.2 Vplyv médií na spoločnosť	26
2.3 Pozicionalita v rámci výskumu	27
2.4 Kvalitatívna obsahová analýza – feministická perspektíva	28
2.5 Zber a výber dát	29
3 ANALYTICKÁ ČASŤ	30
3.1 ANALÝZA.....	31
3.2 Opatrovateľov v Rakúsku by domáci nerobili, Slováci áno.	31
3.3 Aj muži pracujú v Rakúsku ako opatrovatelia	33
3.4 Agentúry robia zo slovenských sestier v Rakúsku nevoľníčky.....	34
3.5 Kto sa o nás postará, keď všetci odídu	36
3.6 Opatrovateľky si zaslúžia, aby sa o nich hovorilo.....	38
4 Záver.....	39
Použitá literatúra a elektronické zdroje.....	41

Úvod

Migrácia sa v posledných rokoch stala jedným z najskloňovanejších pojmov v rámci odborných ale aj každodenných debát v Európe aj vo svete a ako taká významne ovplyvňuje charakter dnešnej spoločnosti. Hoci však migrácia nie je len záležitosťou modernej spoločnosti - migračné presuny v rámci rôznych oblastí, krajín či dokonca kontinentov sú neoddeliteľnou súčasťou histórie, môžeme si dovoliť tvrdiť, že globálnym spoločensky a akademicky diskutovaným fenoménom sa stala až v priebehu 20. storočia. Podľa údajov Medzinárodnej organizácie pre migráciu¹ je v súčasnosti počet medzinárodných migrantov vo svete odhadovaný na viac ako 281 miliónov. Inak povedané, ak by medzinárodní migranti založili svoj vlastný štát, vznikla by po Číne, Indii a USA štvrtá najľudnatejšia krajina sveta. (IOM, 2020) Čo je však dôležité spomenúť je, že celkový počet migrantov celosvetovo rastie. Zatiaľ čo v roku 2000 bolo v pohybe približne 173 miliónov osôb, v roku 2010 počet stúpol na 221 miliónov a v súčasnosti sa dostávame k už spomenutému počtu viac ako 281 miliónov osôb (Tamtiež).

V mojej bakalárskej práci sa budem venovať analýze mediálneho obrazu slovenských opatrovateliek v zahraničí, a teda len určitému špecifickému odvetviu migrácie - *migrácii starostlivosti*. Migrácia starostlivosti je termín, ktorý sa v akademickej literatúre objavuje pomerne nedávno a v migračných štúdiách je používaný na pomenovanie špecifického druhu pracovnej migrácie v sektore nájomnej práce v domácnosti (Ezzeddine, 2019).

V tomto kontexte je dôležité spomenúť, že dopyt po platenej práci v domácnosti od konca minulého storočia globálne rastie. (Sekulová, 2015) Medzi hlavných hýbateľov tejto zmeny môžeme zaradiť najmä starnutie populácie a s tým súvisiacu zmenu jej vekovej štruktúry, činitele súvisiace s premenami trhu práce a rodového usporiadania spoločnosti a zároveň politiky národných štátov v oblasti sociálnych oblastiach a migrácie, resp. ich nedostatok (Williams 2010; Lutz, Pallenga-Möllenbeck 2012; Sekulová 2015). Pracovníci či pracovníčky v domácnosti tak vykonávajú platenú prácu v súkromných

¹ Dáta Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM) : <https://www.iom.sk/sk/migracia/migracia-vo-svete.html>

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (UN DESA, 2020) – International Migrant Stock 2020, Workbook: Age, sex and destination

domácnostiach a to tak, že žijú buď v domácnosti v ktorej pracujú alebo mimo nej a zatiaľ čo v sektore nájomnej práce v domácnosti pracuje vo svete približne 75,6 miliónov ľudí, väčšinu (až 76,2 %) tvoria ženy². V rámci Európskej Únie je dopyt po týchto ženách - opatrovatelkách značný hlavne v krajinách, kde chýba štátom riadená organizovaná starostlivosť o seniorov a zodpovednosť tak padá predovšetkým na rodinu, napr. Rakúsko (Sekulová, 2015). A nakoľko je práve Rakúsko dlhodobo krajinou s najväčším počtom slovenských pracovníčok v domácnosti (Bahna 2014; Sekulová 2015), vo svojej práci sa zameriam práve naň. Cieľom tejto práce je teda podať obraz o slovenských opatrovateľoch a opatrovatelkách, ktorí migrujú do Rakúska za cieľom vykonávania nájomnej domácej práce. Nakoľko sa domnievam, že sa k tejto téme je Slovensku málo podobných výskumov, svojou prácou by som rada prispela k pochopeniu jej dôležitosti. Rovnako mám záujem zistiť, aký vplyv na jej vnímanie majoritnou spoločnosťou majú práve médiá.

² Dáta Medzinárodnej organizácie práce, 2020 (ILO): <https://www.ilo.org/global/topics/domestic-workers/who/lang--en/index.htm>

1 TEORETICKÁ ČASŤ

V tejto časti práce považujem za dôležité ozrejniť si niekoľko základných teoretických prístupov týkajúcich sa ženskej pracovnej migrácie a zároveň zhrnúť doterajšie akademické znalosti týkajúce sa témy nájomnej práce v domácnosti.

1.1 Ženská pracovná migrácia – od neviditeľných žien k migrácii starostlivosti

Pracovná migrácia žien stála dlhú dobu mimo záujmu migračných štúdií, a hoci počiatky vedeckého záujmu o ženy ako aktívne účastníčky migračných tokov siahajú do konca 70. a začiatku 80. rokov minulého storočia (Leeds 1976; Hess, Marx Ferree 1987), ešte počiatkom milénia sa témy migrácie a feminizmu zdali akademicky a spoločensky podceňované. *'' Imigrácia a feminizmus sú zriedka, ak vôbec, spájané v populárnych diskusiách, v rámci sociálnych hnutí alebo v akademickom výskume. ''* (Hondagneu-Sotelo 2000, s.112)

Do tohto obdobia vo výskumoch prevládali koncepty zaoberajúce sa predovšetkým dôvodom migrácie a nie tým, *kto* migruje a zároveň nebrali do úvahy faktory ako rod, etnicita alebo trieda. (Boyd 2006) V šesťdesiatych a začiatkom sedemdesiatych rokov bola teda fráza 'migranti a ich rodiny' kódom pre 'migranti-muži a ich manželky a detí' a ženy-migrantky boli takmer neviditeľné, v migračnom procese sa im pripisovala pasivita a ich predpokladané miesto bolo v domácnosti. (Boyd, Grieco 2003) Podľa Boyd a Grieco bola práve náročnosť vypracovania teórie, ktorá by zahrňovala všetky druhy migrácie na všetkých jej úrovniach jedným z dôvodov prečo ženy neboli do výskumov zahrnuté, medzi ďalšie patrili nedostatok dát, nedocenenie ekonomickej aktivity žien a v neposlednom rade prevažujúci počet mužov vo vedeckých odboroch. Významnejšia zmena teda prichádza až koncom 90.a začiatkom '00 rokov (Hondagneu-Sotelo 1999, 2000 ; Mahler Pessar 2001; Boyd Grieco 2003; Ehrenreich Hochschild 2003).

Hondagneu-Sotelo teda popisuje históriu výskumu ženskej pracovnej migrácie v troch štádiách (Hondagneu-Sotelo, 2000). Prvé štádium (od konca 70. po začiatok 80. rokov) sa snažilo napraviť takmer úplné vylúčenie žien z predošlých výskumov migrácie, hoci

akademici ktorí sa na to podujali od svojich kolegov často čelili zosmiešňovaniu či ostrakizácii. Tento prvotný výskum sa sústredil hlavne na príčiny absencie žien z týchto výskumov a zároveň ich androcentrickú zaujatosť. Patrili sem predpoklady, že ženy sú príliš tradičné, viazané svojou kultúrou, prípadne že ženy sú nútené migrovať len ako súčasť svojej rodiny a nie ako aktérky rozhodujúce samé za seba (Tamtiež).

Druhé štádium, trvajúce do približne polovice 90. rokov, bolo charakteristické *gendrovaním*³ migrácie (Grassmuck, Pessar 1991; Hondagneu-Sotelo 1994) – a teda zameraním sa na to, akým spôsobom migrácia pretvára sociálne systémy rodovej nerovnosti (Tamtiež). Podľa výskumov Hondagneu-Sotelo z 90. rokov (Hondagneu-Sotelo, 1994) boli rodiny a sociálne siete migrantov vysoko rodovo podmienené inštitúcie *'' V niektorých rodinách môžu synovia a otcovia migrovať jednoducho, pretože na to majú priznanú autoritu a zároveň aj sociálne siete. Medzitým, dcéry a manželky, ktoré povolenie migrovať resp. rodinné zdroje aby tak mohli urobiť od svojej rodiny nemusia dostať, si napriek tomu často nájdu spôsob ako tieto obmedzenia obísť. Prostredníctvom procesu migrácie si ženy môžu rozvíjať svoje vlastné sociálne siete, ktoré im umožňujú postaviť sa patriarchálnej autorite svojej domácnosti. ''* (Hondagneu-Sotelo, 2000 s.115) V druhom štádiu výskumu máme teda jasno v tom, že migrácia sama o sebe je gendrovaná a nepochybne ovplyvňuje rodové vzťahy v rámci spoločnosti, avšak slabina týchto zistení spočíva v tom, že rod nie je len záležitosťou rodiny a uzavretej domácnosti (čo boli primárne oblasti týchto výskumov) ale presahuje aj do ďalších mimoriadne dôležitých oblastí, ktoré boli týmto feministickým výskumom zatiaľ ignorované (Pessar 1995, Hondagneu-Sotelo 2000).

Tretia a posledná etapa feministického migračného výskumu tak kladie dôraz na rod ako základný prvok migrácie a na spôsoby, akými je začlenený do každodenného života, inštitucionálnych politických a ekonomických štruktúr (Hondagneu-Sotelo 2000). Napriek tomu sa v tom čase, podľa Hondagneu-Sotelo, týmto výskumom nepodarilo zmeniť základné pojmové rámce v sociológii a v prevažnej väčšine štúdií o migrácii neboli skúsenosti žien dostatočne reflektované, zatiaľ čo rozsiahle výskumy o mužoch-migrantoch boli považované za relevantné pre všetky migrujúce osoby. (Hondagneu-Sotelo 2000; Morokvasic 1984)

³ Hoci sa v spisovnom slovenskom jazyku používa slovo rod a nie gender, v tomto prípade som nenašla vhodnú alternatívu k slovu gendrovanie a tak som ho ponechala v pôvodnom znení.

Ešte zásadnejší bol ale problém vnímania pojmu rod – rod ako taký bol doposiaľ stále vnímaný len v kontexte tradičných rodových rolí a nie v rámci širšej perspektívy mocenských spoločenských vzťahov. *'' Ženy ako objekty výskumu a rod ako analytická kategória sú v rámci populárneho migračného výskumu naďalej marginalizované. Zatiaľ čo výskum migrácie sa exponenciálne rozrástol, úmerne s demografickými trendmi, a migráciu skúma stále viac žien, feministické perspektívy a prístupy stále nie sú osvojené a pochopené. ''* (Hondagneu-Sotelo, 2000 s.119)

Je teda jasné, že ženy sa v posledných desaťročiach postupne dostávajú do hľadáča migračných štúdií, zároveň je však zrejmé, že tejto téme je potrebné, aj o viac ako dekádu neskôr, podľa Hondagneu-Sotelo stále venovať dostatočnú pozornosť : *'' Ak sa na rod a migráciu pozriem dnes, vidím dva trendy javiace sa ako protichodné. Na jednej strane pretrváva androcentrická slepota voči feministickým témam a rodu .. na druhej strane existuje pulzujúci výskum v oblasti rodu a migrácie, ale nie len že sa nedostáva k jadrú debát, ale ani ich neformuje, je len okrajový. ''* (Hondagneu-Sotelo 2013, s.180)

Objasnili si sme si teda, že spočiatku sa skúmanie rodu v rámci migračného výskumu spájal s kritikou dovtedy tradičných prístupov k migrácii, ktoré pohyb žien brali do úvahy prinajlepšom len ako sprievodnú súčasť mužskej pracovnej migrácie. (Hondagneu-Sotelo 2000; Morokvasic 1984) Toto 'objavenie' ženskej migrácie tak v rámci akademického výskumu migrácie viedlo k vzniku samostatného smeru 'ženskej migračnej školy' a teda prístupu, ktorý nebol postavený na tradičných témach a aspektoch výskumu pracovnej migrácie ale vymedzil sa od nej. (Lutz, 2010)

Niektorí autori majú teda za to, že ženskú pracovnú migráciu (špeciálne migráciu starostlivosti) nemôžeme skúmať skrz rámce bežnej ekonomickej pracovnej migrácie, nakoľko na ňu neplatia rovnaké pravidlá. Helma Lutz argumentuje, že *'' .. práca v domácnosti nie je len ďalší pracovný trh, systém opatrovateľskej práce je jasne odlišný od ostatných pracovných oblastí .. prácu v domácnosti tak nemôžeme analyzovať len pomocou terminológie migračných štúdií v súlade s princípmi globálnych push a pull faktorov. ''* (Lutz 2008, s.2) Podobný názor zastáva aj Rostgaard (2011) ktorá tvrdí, že tradičnú teóriu tlaku a ťahu⁴ spájanú práve s teóriami globálnej pracovnej migrácie

⁴ Teória tlaku a ťahu (angl. push & pull factors) je jeden z najpoužívanejších teoretických konceptov v rámci výskumu migrácie. Migráciu vysvetľuje pomocou push faktorov, čiže pozitívnych podmienok ktoré migrantov lákajú do danej krajiny a naopak pull faktorov, negatívnych faktorov ktoré ich nútia krajinu pôvodu opustiť. (Ravenstein 1889, Castles Miller, 2009)

nemôžeme automaticky aplikovať aj na štúdium migrácie starostlivosti, nakoľko sa tu objavujú aj iné dôležité faktory. *'' .. migráciu starostlivosti nemôžeme zredukovať len na otázku nepriaznivých podmienok na jednom mieste, ktoré 'vytláčajú' ľudí von, a priaznivých podmienok na mieste inom ktoré ich naopak 'ťahajú' k sebe.''*

(Rostgaard a kol. 2011: s. 142) Tento prístup pretrváva až do súčasnosti, súčasný mainstreamový migračný výskum už síce pred ženskou migráciou nezatvára oči, avšak tá naďalej pretrváva špecifickým odvetvím v rámci migračných štúdií.

(Castles, Miller; 2003)

1.2 Transnacionálny aspekt nájomnej práce

Podľa Brigitte Aulenbacher a Helmy Lutz nie je transnacionálna povaha opatrovateľskej práce z historického hľadiska nič nové. (Aulenbacher, Lutz 2018) Už za čias kolonializmu bolo z afrických krajín vyvezené nemalé množstvo dievčat a žien ktoré museli 'slúžiť' ako domáce otrokyne v domácnostiach svojich majiteľov, v 19. storočí sa mladé ženy a dievčatá vydávali z Európy na transatlantické cesty za účelom nájsť si zamestnanie v zahraničí ako guvernanka alebo služobníčka kde vykonávali domáce práce a starali sa o deti. V 21. storočí sa následne zamestnávanie pracovníčok v oblasti starostlivosti v domácnostiach strednej a vyššej triedy v ekonomicky najrozvinutejších krajinách stalo najvýznamnejším pracovným trhom pre ženské migrantky na svete.

(Tamtiež)

Migrácia za platenou domácou prácou je teda v súčasnosti na vzostupe. Tento trend má mnoho príčin rovnako ako v krajine pôvodu migrantiek tak aj v cieľových krajinách, nakoľko transnacionálna migrácia starostlivosti úzko súvisí s globálnymi štrukturálnymi zmenami a tým spôsobenými ekonomickými a sociálnymi nerovnosťami v spoločnosti - termín transnacionálny tu chápeme ako prístup, ktorý prekračuje hranice národných štátov. a tým zároveň v dnešnom globalizovanom svete umožňuje kontextuálne zakotvenú analýzu (Uhde 2015)

Demografické starnutie populácie a neochota národných štátov podieľať sa na určitých životných situáciách ako napr. starostlivosť o seniorov (Lutz, Pallenga-Möllenbeck 2012) sa radia medzi hlavné príčiny dopytu po pomoci v domácnosti a

v krajinách, v ktorých bolo zapojenie štátu do systému domácej starostlivosti už dlhodobo veľmi nízke je komodifikácia starostlivosti už dlhoročnou tradíciou. (Aulenbacher, Lutz, 2018)

Ako som už zmienila v úvode práce, hoci až do do sedemdesiatych rokov minulého storočia prevládal naratív, kde bola migrácia považovaná prevažne za mužskú záležitosť (Mahler, Pessar 2003), v odvetví migrácie starostlivosti a nájomnej práce v domácnosti výrazne prevažujú ženy. V jednej z prvých štúdií, ktorá zdvihla povedomie o rodovo špecifických aspektoch migrácie z roku 199,3 Stephen Castles a Marc J. Miller dokazujú, že súčasná doba je charakteristická feminizáciou migrácie. Argumentujú, že počet žien v rámci celosvetových transnacionálnych migračných procesov je už dávno väčší ako počet mužov.

V tejto súvislosti je zároveň potrebné zdôrazniť zásadné prepojenie feminizácie migrácie s feminizáciou trhu práce ako procesov, ktoré sa vzájomne podmieňujú a umožňujú. (Souralová 2009) '' *Jedným z argumentov je napríklad nasledujúca dialektika: trh práce sa feminizuje, zvyšuje sa teda dopyt rodín po opatrovatelkách a pomocníčkach v domácnosti, čo sú najčastejšie migrantky. Tým dochádza nielen k množeniu ďalších striktno feminizovaných pracovných pozícií (rozumejme k zintenzívneniu procesu feminizácie platenej práce), ale taktiež k posilneniu migrácie žien za touto prácou.* '' (Tamtiež, s.1). Existujú teda určité typy feminizovaných profesií kde sa očakáva, že pracovné miesta budú obsadené predovšetkým ženami.

Ehrenreich a Hochschild (2003) majú za to, že táto ženská migrácia reflektuje tzv. celosvetovo rozšírenú rodovú revolúciu – domácnosti sa už nespoliehajú na muža ako ústredného chlebobarcu, na trh práce vstupujú ženy čím sa otvára otázka '' *Kto sa bude starať o deti, chorých a starých ľudí? Kto uvarí obed a uprace dom?* '' (Tamtiež, s.3) Napriek tomu, že sú ženy na pracovnom trhu výrazne aktívne sa však väčšina mužov stále nepodieľa na domácich prácach, prípadne sa nich podieľajú menej ako ženy, čoraz viac žien sa tak potýka s tzv. dvojitém pracovným dňom – pracovným dňom za ktorým nasleduje ďalšia smena v domácnosti (Parreñas, 2000).

Ženy, najmä matky, ktoré sa rozhodnú opustiť svoju krajinu pôvodu sú navyše za svoje rozhodnutie často spoločensky ostrakizované. Zatiaľ čo mužská migrácia je väčšinou chápaná ako tá, ktorá finančne zabezpečuje rodinu tak ženy, hoci migrujú za rovnakým účelom, sú vnímané ako tie, ktoré od svojich rodín 'utekajú'. (Parreñas, 2001) Napriek tomu, že migrácia teda môže byť vnímaná ako určitá forma emancipácie (Hondagneu-Sotelo, 2000), Rhacel Parreñas má za to, že hoci migrácia žien z ekonomicky menej

rozvinutých krajín síce umožňuje odpútať sa od 'tradičných ženských rolí' v krajine pôvodu, avšak tým, že v novej krajine prijímajú zamestnanie spoločensky prisudzované ženám, sa znova zasadujú do tradičného rodového poriadku. (Parreñas, 2001) Zdanlivý emancipačný charakter migrácie tak v skutočnosti nemusí byť až tak oslobodzujúci.

1.3 Inštitúcia nájomnej práce v domácnosti a jej špecifiká.

Nájomnú prácu v domácnosti definuje Medzinárodná organizácia práce nasledovne⁵: „*Pracovníci v domácnosti sú pracovníci, ktorí vykonávajú prácu v alebo pre súkromnú domácnosť alebo domácnosti. Poskytujú priame a nepriame opatrovateľské služby a ako takí sú kľúčovými členmi ekonomiky starostlivosti. Ich práca môže zahŕňať úlohy ako upratovanie domu, varenie, pranie a žehlenie odevov, starostlivosť o deti alebo starších alebo chorých členov rodiny, záhradníctvo, stráženie domu, šoférovanie alebo dokonca starostlivosť o domáce zvieratá. Pracovník v domácnosti môže pracovať na plný alebo čiastočný úväzok; môže byť zamestnaný priamo domácnosťou alebo prostredníctvom poskytovateľa služieb; môže mať bydlisko v domácnosti zamestnávateľa (live-in) alebo môžu bývať vo svojom vlastnom bydlisku (live-out)*“

Napriek tejto pomerne rozsiahlej definícii však nájomnú prácu v domácnosti vzhľadom na jej špecifiká, možno len veľmi ťažko definovať či vymedziť. Podľa Bridget Anderson (2000) tento typ práce zahrňuje najmä procesy dôležité pre udržanie a reprodukciu ľudského života, Hondagneu-Sotelo (2001) k tomu dodáva, že nájomná práca v domácnosti sa týka aj servisu pre 'produktívnu prácu' a podľa Oakleyho (Oakley, 1974) je tento typ práce síce spoločensky významnou ale prehliadanou činnosťou, ktorá je spájaná skôr so súkromnou sférou a neproduktivitou, narozdiel od mužskej práce situovanej do verejného priestoru. V neposlednom rade, Barbara Ehrenreich upozorňuje, že nájomnú prácu je dôležité vnímať aj z perspektívy moci, nakoľko je postavená na nerovných vzťahoch, ktoré svojimi aktivitami ešte posilňuje. (Ehrenreich, 2003)

⁵ ILO : <https://www.ilo.org/global/topics/domestic-workers/who/lang--en/index.htm>

K špecifickým parametrom tohto typu práce teda patrí aj fakt, že práca v tomto sektore je prehliadaná a často nie je vnímaná ako skutočná práca. (Hondagneu-Sotelo, 2000) Nakoľko je práca v domácnosti reprodukčná práca (England, 2005) zameraná na starostlivosť a na rozdiel od produktívnej práce nevytvára žiaden priamy zisk, často býva neprávom spoločensky nálepkovaná ako ne-práca či neviditeľná práca, čo sa neskôr prejavuje aj na jej nízkom finančnom ohodnotení, nakoľko ju nie je možné vyčíslit' v hodnotách peňažného zisku. (Uhde, 2009).

K jej 'zneviditeľneniu' prispieva aj fakt, že sa odohráva v súkromí domácností, kde je len veľmi ťažko definovateľné čo je štandardný pracovný postup a čo všetko má byť v tomto type práce obsiahnuté, nakoľko každý interpretuje upratovanie či starostlivosť odlišným spôsobom. (Hondagneu-Sotelo, 2001) *' Príkladom môže byť starostlivosť o dieťa – tá môže zahŕňať nielen opatrovanie ale aj hru, vzdelávanie, prípravu jedla, pranie oblečenia atď. Je preto veľmi náročné prácu v domácnosti formalizovať napríklad do podoby 'klasickkej' pracovnej zmluvy – je ťažké určiť, čo do pracovnej náplne ešte spadá a čo už nie. '* (Ezzeddine, Pavelková 2014: s.6)

Dôležitým aspektom tohto typu práce je aj jej časová a emočná náročnosť – od pracovníčok v sektore starostlivosti sa očakáva emočné zapojenie, ktoré je nakoniec do veľkej miery súčasťou finančného hodnotenia a hodnotenia kvality ich práce (Anderson 2000; Hochschild 1983, 2003), nakoľko *' .. pre každého zamestnávateľa je dôležité, či sa opatrovatel'ka správa k deťom (príp. k babičke, dedkovi) 'pekne'. '* (Ezzeddine, Pavelková 2014: s.6) Keďže sa pri platenej opatrovateľskej práci pracoviskom opatrovatel'ky stáva samotná domácnosť, takáto situácia často mení kvalitu osobného priestoru jej členov a členiek ktorí navyše očakávajú, že sa platená poskytovateľka starostlivosti bude v rodine 'angažovať' a *' .. očakáva sa od nej, že vyvinie úsilie, aby sa stala 'členkou' rodiny.* (Sekulová 2015: s.113) Takéto očakávania sú však podľa Brigitte Anderson a Pierrette Hondagneu-Sotelo nereálne a zastierali by pravú povahu pracovného vzťahu ako vzťahu medzi zamestnávateľom a zamestnancom (Anderson 2000; Hondagneu-Sotelo 2001), ktorý daný svojou povahou nefunguje tak, ako vzťahy vo vnútri rodiny.

Jednou zo základných požiadaviek zamestnávateľov voči zamestnancom v sektore nájmovej práce v domácnosti je teda používanie a aj vyjadrovanie emócií, ktoré zodpovedá ich očakávaniam. To však vzhľadom na súkromný charakter tejto práce, kde sú

zamestnávateľ a zamestnanec spolu často takmer nonstop, vedie k stieraniu hraníc medzi pracovnou a súkromnou sférou a nájst' balans medzi správnou mierou vyjadrovania emócií je často veľmi náročné. (Bauer, Österle, 2013) Takéto emočné prostredie môže vyvolávať negatívne emócie či problematické situácie a v určitých prípadoch má tendenciu vytvárať vzájomnú závislosť medzi zamestnávateľom a zamestnancom. (Tamtiež) Táto okolnosť súvisí so skutočnosťou že obaja, poskytovatelia starostlivosti a aj tí čo starostlivosť prijímajú, sú v relatívne podobnej sociálne znevýhodnenej situácii – opatrovatelia vzhľadom na ich migračný status a socio-ekonomickú situáciu, opatrovaní v dôsledku zhoršujúceho sa zdravia a zníženej schopnosti viesť svoj život nezávisle na externej pomoci. (Weicht, 2015)

Vyššie spomenuté fakty, a teda že sa nájomná práca sa odohráva v súkromných domácnostiach, kde je náročné presne zadefinovať pracovné povinnosti, pracovnú dobu či osobné voľno, a zároveň je súčasťou transnacionálnych praktík starostlivosti a teda je vykonávaná väčšinou migrantkami, často krát stavajú tieto ženy do zraniteľného postavenia. Veľká časť tejto práce je tak vykonávaná nelegálne či pololegálne a pracovníčky sa ľahko môžu stať obeťami pracovného vykorisťovania, diskriminácie či rodovo orientovanému násiliu (Ezzeddine, Pavelková, 2014). Tieto a rôzne iné ťažkosti, ktorým migrantky čelia však ešte môžu znásobiť inštitucionálne obmedzenia. Lokálne odbory sa zvyčajne zahraničnými migrantmi nezaoberajú – a ešte menej pozornosti venujú migrantkám-ženám. V niektorých prípadoch majú migranti do odborov dokonca vyslovene zakázaný vstup. (Ghosh 2009)

Spomenuté zmeny systémov štátneho sociálneho zabezpečenia teda významne prispievajú ku komodifikácii starostlivosti. Nakoľko zodpovednosť za ňu presúvajú na súkromné domácnosti automaticky tým vytvárajú tým tlak na rodovú deľbu práce v domácnosti, ktorá má väčšinou len dva spôsoby riešenia. Buď využívajú vlastnú neplatenú prácu (vykonávanú predovšetkým ženami) alebo opatrovateľskú prácu nakupujú. (Pyle 2006 v Sekulová 2015)

Tieto aspekty tak spolu s transnacionálnou povahou ženskej pracovnej migrácie v sektore starostlivosti podľa Arlie Hochschild spôsobujú *''...sled osobných prepojení medzi ľuďmi po celom svete, ktoré sú založené na platenej a neplatenej práci v starostlivosti.*'' (Hochschild, 2008: s.108) teda globálne reťazce starostlivosti – *global care chains*. (Hochschild, 2000; Hoschild, Ehrenreich, 2003)

Pod týmto pojmom rozumieme globálne reťazové prepojenie osôb (predovšetkým žien), ktoré pracujú v sektore starostlivosti a s tým spojený presun týchto zdrojov z chudobných krajín k bohatším. Súčasťou tohto reťazca sa tak automaticky stáva každá žena, ktorá sa rozhodne migrovať za účelom vykonávania nájomnej práce v odvetví starostlivosti a nakoľko je starostlivosť v domácnosti tradične konštruovaná ako ženská práca (Hochschild, 1989), v krajine pôvodu za sebou zanecháva prázdne miesto, ktoré

následne vyplňa ďalšia žena väčšinou pochádzajúca z ekonomicky ešte menej rozvinutej krajiny. Na konci tohto reťazca zväčša stojí neformálna a neplatená práca poskytovaná niekým z príbuzenstva. Platenú prácu v domácnosti si totiž rodina na úplnom konci tohto reťazca nemôže dovoliť. (Anderson, 2000) Príliv starostlivosti (*care gain*) v jednej krajine tak teda znamená jej odliv (*care drain*) v krajine druhej. Tento celosvetový reťazec tak nielen že podporuje uväznenie žien v spoločenskej mocenskej hierarchii a rodovom poriadku ale zároveň sa podieľa na dichotomickom rozdelení sveta, kde bohatý sever prevažuje a ekonomicky vládne nad chudobným juhom. (Hendlová, 2007)

1.4 Rakúsko a inštitúcia nájomnej práce v domácnosti

História vykonávania nájomnej práce v domácnosti v oblasti starostlivosti v Európe siaha do deväťdesiatych rokov minulého storočia, kedy mnohé európske štáty prijali významné zmeny týkajúce sa povinností sociálneho zabezpečenia starostlivosti a následného delenia zodpovednosti za starostlivosť medzi štát a rodinu. (Bauer, Österle, 2013) Táto iniciatíva bola spôsobená demografickými zmenami a danými socioekonomickými podmienkami ako aj politikami v oblasti služieb a zdôrazňovaním rodín, ako primárnych poskytovateľov starostlivosti. (Tamtiež) Tieto politiky mali priame dôsledky na následné poskytovanie a organizáciu dlhodobej starostlivosti a (v niektorých krajinách) podporili premenu opatrovateľskej práce z neplatenej rodinnej starostlivosti na platenú komoditu, vykonávanú prevažne málo platenými pracovníčkami či pracovníkmi z iných krajín. (Tamtiež) A nakoľko je práca v domácnosti koncipovaná primárne ako 'ženská práca' (Hondagneu-Sotelo, 1989, Anderson, 2000), za posledných dvadsať rokov sa tak sektor poskytovania nájomnej práce v domácnosti stal najväčším zamestnávateľom migrantiek a výrazne tak posilnil transnacionálnu migráciu starostlivosti a s ňou rastúcu globálnu feminizáciu migrácie. (Aulenbacher, Lutz, 2018) Súhra všetkých týchto okolností teda robí z nájomnej starostlivosti veľmi zaujímavý objekt výskumu. Okrem toho, že odzrkadľuje zmeny sociálneho štátu, poukazuje aj na nárast transnacionálnej práce, ktorá je dôsledkom ekonomických nerovností v rámci Európy, nakoľko za prácou v sektore nájomnej starostlivosti migrujú najmä ženy zo stredoeurópskych a východoeurópskych krajín. (Prieler, 2021)

Podľa Gudrun Bauer a Augusta Österleho má tento trend viaceré dôvody. (Bauer, Österle, 2013) Krajiny strednej a východnej Európy zdieľajú veľmi silnú rodinnú tradíciu,

ktorá spolu s absentujúcimi, prípadne obmedzenými zdrojmi verejného poskytovania starostlivosti prispieva k významnej úlohy rodiny ako primárneho zdroja starostlivosti (Tamtiež) a zároveň ekonomické problémy týchto krajín spolu s problémami na trhu práce často nútia ich obyvateľov hľadať si uplatnenie v Západnej Európe. (Williams, 2010) Podľa Veroniky Prieler (2021) navyše štúdie o domácej nájomnej starostlivosti v Rakúsku, ale aj v krajinách ako Nemecko či Švajčiarsko, v kontexte nájomnej práce v oblasti starostlivosti zdôrazňujú význam rodu, etnicity a veku opatrovateľov či opatrovateliek kde *'' .. ideálni opatrovatelia vykazujú špeciálnu motiváciu a schopnosť starostlivosti, charakterizovanú láskyplnou oddanosťou k starším ľuďom, dostupnosť 24 hodín denne a ochotu vykonať každú úlohu, ktorá sa od nich požaduje. ''* (Prieler 2021, s.487) Tieto vlastnosti sa pripisujú ženám, a najmä ženám z krajín východnej Európy. (Lutz 2011)

Stredná Európa sa tak približne od deväťdesiatych rokov minulého storočia stáva dejiskom špecifického rotačného systému cirkulárnej pracovnej migrácie, ktorý využíva politické, sociálne a ekonomické napätie medzi východnou a západnou časťou Európy (Ezzeddine, Uhde 2020) a kde markantný rozdiel v mesačných príjmoch medzi nemecky rozprávajúcimi krajinami (Rakúsko, Nemecko) a ostatnými štátmi v regióne bol jedným z dôvodov stúpajúcej pracovnej migrácie z východoeurópskych štátov práve do týchto oblastí (Steiner 2020). Takáto komodifikácia opatrovateľskej práce a jej prenesenie na migrujúcich pracovníkov má však viaceré dopady. Tým, že sa súkromná domácnosť pre týchto pracovníkov či pracovníčky stáva pracoviskom a zároveň aj domovom so sebou prináša už spomenuté úskalia ako vysoko emočné prostredie, nedostatočne formalizované či kontrolované pracovné podmienky a možné vzájomné závislosti (Lutz 2004) a zároveň podporuje odliv opatrovateľskej práce z menej rozvinutých krajín (Hochschild, 2002)

Od deväťdesiatych rokov minulého storočia sa tak dôsledkom stúpajúceho dopytu po opatrovateľskej sile a štátnej politike v oblasti sociálnej starostlivosti začal v Rakúsku rozvíjať trh s platenou nájomnou prácou v domácnosti. (Prieler, 2021) Spočiatku hlavne prostredníctvom neformálnych sietí a niekoľkých malých sprostredkovateľských agentúr, začali v rakúskych domácnostiach, najmä ženy zo susedných stredoeurópskych a východoeurópskych krajín, pracovať ako pomocníčky v domácnosti alebo opatrovatelky či poskytovať 24 hodinovú opatrovateľskú službu pre seniorov. (Tamtiež, Bauer, Österle; 2016) Pre opatrovateľskú prácu v Rakúsku je charakteristický práve jej 24-hodinový rotačný systém kedy sa dvaja migrujúci pracovníci či pracovníčky striedajú v jednej

domácnosti na báze niekoľkých týždňov. Kým napríklad poľskí opatrovatelia či opatrovatelky v Nemecku rotujú v rámci trojmesačného cyklu, pracovníci 24-hodinovej starostlivosti v Rakúsku do krajiny pravidelne dochádzajú každé dva (predovšetkým pracovníci zo Slovenska) alebo každé štyri (pracovníci z Rumunska) týždne v závislosti od dojazdovej vzdialenosti do ich domovskej krajiny. (Lutz, Pallenga-Möllenbeck, 2011, Bauer, Österle, 2016)

Na rozmach platenej starostlivosti v Rakúsku mal bezpochyby vplyv aj štátny príspevok na starostlivosť (*Pflegegeld*) zavedený v roku 1993, určený pre osoby vyžadujúce starostlivosť (deti, seniori, osoby s psychickým aj fyzickým postihnutím) a využiteľný na jej zabezpečenie podľa vlastného uváženia. (Bauer, Österle, 2012) Práve dostupnosť tohto príspevku, rastúce povedomie o nájomnej starostlivosti ako o komodite a relatívne lacná pracovná sila zo stredoeurópskych a východoeurópskych krajín mali za následok čoraz častejšie využívanie najímania migrantov a migrantiek za účelom poskytovania 24-hodinovej permanentnej starostlivosti. (Bauer, Österle, 2012, 2013)

Až do roku 2006 však títo pracovníci a pracovníčky v Rakúsku pracovali len ako súčasť šedej ekonomiky, bez riadnych a formalizovaných pracovných zmlúv, ilegálne alebo pololegálne, nakoľko trh s nájomnou prácou sa sformalizoval až po politických škandáloch⁶ v rokoch 2006 a 2007 (Bauer, Österle 2012; Sekulová 2015)

Od deväťdesiatych rokov teda dopyt po opatrovateľskej sile v Rakúsku stúpал. Do roku 2011 v krajine pracovalo 31 500 opatrovateľov (Bauer, Österle; 2013) v súčasnosti v Rakúsku v sektore starostlivosti pracuje približne 62 000 pracovníkov či pracovníčok, pričom zabezpečujú domáce práce, asistenciu a každodennú starostlivosť o seniorov v ich domácnosti. (WKO 2020, s.11 v Prieler, 2021) Rakúsko je v oblasti nájomnej starostlivosti v Európe špecifickou krajinou – v tomto sektore tu pracujú takmer výlučne pracovníci z krajín strednej a východnej Európy a práca je organizovaná prostredníctvom dvojtýždňových alebo mesačných výmen dvoch pracovníkov či pracovníčok, ktorí v domácnosti bývajú a do Rakúska pravidelne dochádzajú zo svojej domovskej krajiny. (Bauer, Österle; 2013)

⁶ V rámci predvolebného boja boli v roku 2006 obvinení viacerí rakúski politici z využívania nelegálnej nájomnej práce v domácnosti. Následná regularizácia trvala od konca roku 2006 do konca roku 2007. Od 1.novembra 2006 sa opatrovatelky mohli v Rakúsku zamestnať legálne. (Bachinger 2010, Sekulová 2015)

Viac ako tri štvrtiny opatrovateľov pochádza z Rumunska alebo Slovenska, z Chorvátska a Maďarska približne rovnako po 6% a 95% všetkých opatrovateľov v Rakúsku tvoria ženy. (Prieler, 2021) V jednej domácnosti typicky pracujú dve takéto pracovníčky, v domácnosti sa striedajú po približne dvoch až štyroch týždňoch a viac ako dve tretiny z nich sú vo veku od 40 do 59 rokov. (Tamtiež) Tieto ženy pracujú ako samostatne zárobkovo činné osoby a sú teda zahrnuté do sociálneho poistenia avšak dávky v nezamestnanosti či v prípade choroby dostávajú len v prípade doplnkového samopoistenia. (Tamtiež) Tým, že pre tieto pracovníčky neplatia regulované časové predpisy a zároveň ani nemajú nárok na minimálnu mzdu či platenú dovolenku sú ich pracovné podmienky napriek legalizácii veľmi neisté a často nemajú žiaden voľný čas na starostlivosť o seba či osobný život. (Aulenbacher 2020; Bahna, Sekulová, 2019)

Napriek tomu, že pracovníčky v sektore starostlivosti sú samostatne zárobkovo činné osoby a majú tak právo sa na pracovných kontraktach s potenciálnym zamestnávateľom dohodnúť individuálne, v súčasnosti je v Rakúsku zaregistrovaných viac ako 800 agentúr, ktoré okrem najímania pracovníkov ponúkajú aj širokú škálu služieb domácnostiam a v nich umiestnených opatrovateľkám vrátane administratívnych záležitostí, zariadenia dopravy či vyberania a vyplácania výplat. (Prieler, 2021) Agentúry v tomto sektore zohrávajú dôležitú úlohu (napríklad pri vyjednávaní pracovných podmienok) a opatrovateľky od nich často silno závisia. (Aulenbacher 2020; Bauer, Österle 2016 v Prieler 2021)

1.5 Slovenský kontext – Rakúsko ako cieľová krajina slovenských opatrovateliek

“ Slováci sa na túto prácu naozaj hodia, proste pomáhajú srdcom, robia to radi. ”

(Prieler 2021, s.488, reprezentant rakúskej sprostredkovateľskej agentúry)

Ako bolo povedané v predchádzajúcej kapitole, v sektore nájomnej práce v rámci Európy sa stalo dlhodobou tradíciou považovať bývalé socialistické krajiny za zdroj lacnej a prevažne ženskej pracovnej sily pre krajiny západnej Európy. (Tkach, Hrženjak; 2017) Napriek zjavným rozdielom v ich neskoršom spoločenskom vývoji môžeme povedať, že krajiny ktoré boli kedysi súčasťou socialistického systému zdieľajú určité spoločné

charakteristiky súvisiace s otázkou nájomnej práce v domácnosti, ktoré sú odlišné od krajín západnej Európy. (Tamtiež) '' *Po prvé, v posledných desaťročiach zažila väčšina týchto krajín dramatické zmeny sociálneho štátu a komercializáciu starostlivosti. Po druhé, v tomto regióne prevládajú mieste trhy práce a miestne reťazce starostlivosti nad medzinárodnými. Po tretie, platená domáca práca bola v postsocialistickom kontexte podporovaná legislatívou a oficiálnymi nariadeniami.* '' (Tkach, Hrženjak; 2017: s.5)

Gudrun Bauer a August Österle túto skutočnosť vysvetľujú na historickom príklade Slovenska a Rumunska podobne. (Bauer, Österle; 2016) Hoci oficiálne presadzovaná komunistická sociálna politika v týchto krajinách podporovala rodovú rovnosť a zároveň rovnováhu medzi pracovnými povinnosťami a aj povinnosťami v oblasti starostlivosti v domácnosti, súkromie domácností sa však z veľkej časti riadilo tradičným spôsobom, kde sa vykonávanie týchto povinností očakávalo väčšinou od žien. (Tamtiež) Počas socializmu s cieľom túto rodovú rovnováhu ešte viac podporiť, začal štát ponúkať veľkorysé množstvo zariadení starostlivosti o deti ako jasle, materské škôlky či poškolskú starostlivosť. Po zmene režimu však tieto zariadenia vo veľkej miere privatizovali a zatvárali a ženy tak zostali primárnymi poskytovateľkami starostlivosti vo svojich rodinách. (Tamtiež)

Dlhodobá starostlivosť o starších ľudí však nie je ústredným politickým záujmom ani v Rumunsku ani na Slovensku a starostlivosť o seniorov je do veľkej miery vnímaná ako záležitosť a zodpovednosť rodiny. Opatrovateľské služby pre starších ľudí teda nie sú veľmi dostupné a štátna finančná podpora pre potreby dlhodobej starostlivosti je mierená primárne na ľudí z ekonomicky slabšieho prostredia bez rodinných príslušníkov či akejkolvek inej sociálnej siete, ktorá by sa o nich postarala. (Tamtiež) V konečnom dôsledku tak tieto nedostupné alebo cenovo nedostupné opatrovateľské služby predstavujú veľkú záťaž práve na ženy, ktoré vo veľkej miere preberajú rodinné povinnosti týkajúce sa starostlivosti na seba. To platí ešte viac pre ženy, ktoré súčasne musia zvládať pracovať ako poskytovateľky nájomnej starostlivosti v zahraničí a zároveň tú istú prácu robiť zadarmo doma. (Tamtiež)

Rakúsko je dlhodobo krajinou s najväčším počtom slovenských pracovníčok v domácnosti a hoci pád Železnej opony v roku 1989 či vstup Slovenska do Európskej Únie v roku 2004 predstavovali pre rakúsko-slovenské vzťahy v tomto sektore dôležité míľniky, výrazný vzostup slovenských opatrovateliek v Rakúsku nastal až po regularizačných procesoch týkajúcich sa nájomnej práce v roku 2006. (Sekulová 2015; Bahna, Sekulová, 2019) Otvorenie hraníc v prelomovom roku 1989 však predstavovalo začiatok dlhodobej, stabilnej a bezvízovej migračnej politiky medzi Rakúskom a Slovenskom a tento migračný režim zostal v platnosti až do vstupu Slovenska do Európskej Únie v roku 2004. (Tamtiež) Rakúsko sa tak stalo jednou z vyhľadávaných pracovných destinácií slovenských pracovníkov, čomu napomáhal aj výrazný platový rozdiel – v roku 1995 bol priemerný hrubý príjem v Rakúsku trinásť krát vyšší ako priemerný plat na Slovensku. (Bahna, 2014) Okolnosti ako bezvízový styk, geografická blízkosť a napokon veľké rozdiely v mesačných príjmoch sa však stávajú ideálnymi predpokladmi pre vznik ilegálnej alebo pololegálnej práce a nakoľko práve súkromné

domácnosti majú možnosti a schopnosti poskytovať prístrešie a ochranu pred štandardnými pracovnými zákonmi, stávajú sa jednými z prvých zamestnávateľov týchto migrantov. (Anderson 2000; Búriková Miller 2000 v Bahna Sekulová 2019)

Rakúske migračné politiky a rovnako ako aj spoločenská klíma k tejto problematike však zaujali veľmi ambivalentný postoj – migrácia z východoeurópskych krajín je na jednej strane vnímaná ako hrozba pre rakúsku kultúru a trh práce avšak zároveň akceptovaná ako ekonomická nevyhnutnosť. Výsledná etnická segregácia pracovného trhu tak týmto migrantom sťažuje nájsť si inú prácu ako v odvetviach s neistými pracovnými podmienkami ako sú opatrovateľské práce, stavebníctvo či poľnohospodárstvo. To tak umožňuje Rakúsku znížiť náklady na jeho spoločenskú reprodukciu práve na úkor migrantov z krajín strednej a východnej Európy. (Bachinger 2014; Österle 2016; Prieler 2021) Vstup Slovenska do Európskej Únie v roku 2004 a následný vstup do Schengenského priestoru v roku 2007 migrovanie do Rakúska ešte viac zjednodušili. Hoci Rakúsko zaviedlo prechodné obmedzenia týkajúce sa zamestnávania občanov nových členov EÚ (ktoré zostali v platnosti až do mája 2011), voľný pohyb osôb zaručený členstvom v Európskej únii pre pracovníkov či pracovníčky v starostlivosti do značnej miery znížil potenciálne riziká a nevýhody spojené s pravidelným prekračovaním hraníc. (Bahna, Sekulová; 2019)

Ako už bolo spomenuté, pracovníci v odvetví starostlivosti o seniorov sú predovšetkým ženy. Priemerný vek slovenských opatrovateliek v Rakúsku bol v roku 2016 48 rokov a hoci väčšina z nich bola vydatá, len malá časť žien mala deti vo veku do 15 rokov (Bahna 2014). Zaujímavým údajom je aj podiel kvalifikovaných zdravotných sestier, ktorý je medzi 18 a 20 percentami. To poukazuje na to, že hoci takmer každá piata opatrovatelka je kvalifikovaná sestra, väčšina žien zamestnaných v opatrovateľskej sfére kvalifikáciu nemá čo môže znamenať, že po návrate na Slovensko by v systéme formálnej starostlivosti boli poväčšinou nezamestnatelne (Tamtiež). To však neznamená, že nie sú kvalifikované v inej oblasti –až tri štvrtiny žien majú dokončené úplné stredoškolské vzdelanie s maturitou (Tamtiež).

Na konci roku 2008 tak až 80% všetkých pracovníkov v sektore nájomnej starostlivosti pochádzalo zo Slovenska a až do roku 2015 tvorili slovenskí pracovníci stále viac ako polovicu všetkých opatrovateľov v Rakúsku. Slovensko zostalo najvýznamnejším zdrojom starostlivosti v krajine až do roku 2017, kedy ho predbehlo Rumunsko. (Bahna, Sekulová 2019) Na otázku prečo práve opatrovatelia či opatrovatelky zo Slovenska tvorili a stále tvoria tak významnú časť rakúskeho trhu s nájomnou starostlivosťou ponúkajú Miloslav Bahna a Martina Sekulová (2019) viacero vysvetlení.

Slovensko sa spomedzi krajín strednej a východnej Európy (Slovensko, Česká republika, Maďarsko, Slovinsko, Rumunsko) v rokoch 2008 až 2017 vyznačovalo najvyššou mierou nezamestnanosti, ktorá bola v jednom momente dokonca až 2,8 krát vyššia ako priemerná miera nezamestnanosti v týchto krajinách. Aj v časoch ekonomického rozmachu bola nezamestnanosť na Slovensku 1,5 krát vyššia ako priemer týchto krajín (Bahna, Sekulová; 2019) a fakt, že len rok po legalizácii 24 hodinovej

nájomnej práce sa v Rakúsku objavil výrazný nárast slovenských opatrovateliek poukazuje na kľúčovú úlohu ekonomickej motivácie týchto pracovníčok. Pracovníčky, ktoré do krajiny v roku 2008 zo Slovenska prišli, pochádzali väčšinou z regiónov s vysokou mierou nezamestnanosti. Zároveň však v tom čase došlo k poklesu podielu kvalifikovaných sestier a pracovníkov z bohatších častí Slovenska hraničiacich s Rakúskom. (Tamtiež) Okrem vysokej nezamestnanosti sú však ďalším dôležitým faktorom demografické rozdiely v týchto krajinách. Zatiaľ čo v roku 2007 malo Slovensko najnižší podiel populácie staršej ako 65 a 80 rokov spomedzi ostatných postkomunistických krajín v regióne, podiel obyvateľov s vekom vyšším ako 65 či vyšším ako 80 je spomedzi stredoeurópskych krajín najvyšší v Rakúsku. (Tamtiež) Hoci sa však vzhľadom na nízku pôrodnosť na Slovensku v nasledujúcich desaťročiach očakáva starnutie populácie, v uvedenom sledovanom období na Slovensku potrebovalo starostlivosť menej starších ľudí ako v okolitých krajinách. (Tamtiež)

Postupné vyrovnávanie platových rozdiel medzi Rakúskom a krajinami bývalého východného bloku však spôsobuje, že opatrovateľská práca v rakúskych domácnostiach sa pre slovenské pracovníčky stáva čoraz menej atraktívnou. V roku 2016 tak počty slovenských opatrovateliek prvý krát od rokov 2007 a 2008 klesli, avšak pre ženy z chudobnejších regiónov Slovenska potýkajúcimi sa s vysokou mierou nezamestnanosti sú zárobky z tejto práce stále atraktívne. (Bahna, Sekulová; 2019) Opatrovateľskú prácu v zahraničí tak môžeme chápať aj ako únikovú stratégiu slovenských žien pred nezamestnanosťou (Bahna 2014). Vzhľadom na tento trend sa však predpokladá, že rakúske domácnosti zrejme budú musieť hľadať opatrovateľov z čoraz vzdialenejších a ekonomicky ešte menej silnejších krajín, čo možno očakávať aj v ďalších európskych krajinách, ktoré sa spoliehajú na opatrovateľských pracovníkov zo strednej a východnej Európy. (Bahna, Sekulová; 2019)

2 EMPIRICKÁ ČASŤ

V tejto časti práce predstavím metodológiu práce v kontexte feministického prístupu. (Ramazingolu, Holland, 2004) Nakoľko sa môj výskum zameriava na interpretáciu určitej sociálnej reality mám za to, že práve metóda založená na feministickej perspektíve analyzuje sociálnu realitu s kritickou reflexiou k tomu potrebnou. Nakoľko je podľa tohto prístupu pozicionalita a vplyv osoby výskumníka neoddeliteľnou súčasťou výskumu, v tejto časti práce sa dotknem aj môjho vlastného vzťahu k tejto problematike. V neposlednom rade predstavím metódu výskumu a výber dát k nemu potrebných.

2.1 Metodológia

Ako som už zmienila, vo svojej práci vychádzam z feministickej perspektívy nakoľko pre mňa predstavuje jeden z najvhodnejších nástrojov k nahliadnutiu a pochopeniu inštitúcie nájomnej starostlivosti a ženskej pracovnej migrácie s ňou súvisiacej.

Feministický prístup je len jedným z mnohých akademických prístupov snažiacich sa o vysvetlenie sociálnej reality. Každý, kto sa však snaží pochopiť rodové vzťahy v spoločnosti a zároveň ich vplyv na životy ľudí si musí položiť otázku, ako alebo či vôbec, možno sociálnu realitu pochopiť. (Ramazingolu, Holland; 2004) Nakoľko podľa Ramazingolu a Holland *'' neexistuje žiadne isté či absolútne poznanie, pomocou ktorého by sa dala merať pravda všetkého .. ''* (Ramazingolu, Holland, 2004: s.2), moderná vedecká metóda je formou hľadania pravdy, kde je cieľom špecifikovať súvislosti medzi vedeckými teóriami, skúsenosťou (to, čo nám hovoria naše zmysly a experimenty) a realitou (to čo skutočne existuje nezávisle od človeka) . (Tamtiež) Metodológiu je teda nutné spájať so sociálnym a politickým procesom vytvárania poznania, nakoľko v dôsledku neprepojenia spoločenských aspektov do metodológie vznikajú obecné platné znalosti, a práve tie sa feministicky zameraná metodológia snaží spochybníť.

Dôležitým aspektom feministickej metodológie je postava (a vplyv) výskumníka. Keďže poznanie sociálnej reality je formované a ovplyvnené teóriou, kultúrou, osobitými sociálnymi, politickými ale aj intelektuálnymi podmienkami a aspektmi, feministický prístup činí výskumníka morálne zodpovedného za jeho použité praktiky, (Tamtiež) považujem preto za to dôležité objasniť ontologickú a epistemologickú pozicionalitu môjho výskumu.

Ontologická pozicionalita mojej práce vychádza z rodovej ideológie. Podľa Renzetti a Curran (2005) je kultúra každej spoločnosti tvorená skrytými predpokladmi toho, ako by sa členovia danej spoločnosti mali správať, vyzeráť, uvažovať či jednáť. Tieto

predpoklady sú súčasťou kultúrnych diskurzov, spoločenských inštitúcií a v neposlednom rade aj samotného uvažovania jednotlivcov čím síce neviditeľne ale systematicky a dlhodobo reprodujú určité vzorce myslenia a správania. Dochádza teda k opakovanému procesu reprodukcie správania, ktoré je v spoločnosti považované za typicky ženské či typicky mužské (Renzetti, Curran, 2005) čo korešponduje s biologickým esencializmom, ktorý takúto rodovú polarizáciu a androcentrismus vysvetľuje a legitimizuje *''.. ako prirodzený a nutný produkt vrodenných biologických rozdielov medzi pohlaviami. ''* (Renzetti, Curran 2005: s.103)

Epistemologickú úroveň práce predstavuje uvedomenie si, že nie je možné poznať a tak ani vytvárať 'objektívnu pravdu' či 'objektívne poznanie', nakoľko je to vždy postava výskumníka, ktorá rozhoduje o relevantných významoch. (Renzetti, Curran 2005) Zároveň však sociálna realita rodového rozdelenia spoločnosti, rodovej deľby práce a obrazu, ktorý o nich vytvárajú médiá existuje nezávisle na tom, či si ich spoločnosť uvedomuje alebo nie. Epistemológia môjho výskumu tak pracuje s konštruktivismom, ktorý ma za to, že o poznaní sa nedá hovoriť bez zohľadnenia ako je konštruované. (Guba, Lincoln, 1994) A nakoľko podľa hypotézy zrkadlenia obsah médií zväčša len *''.. zrkadlí správanie a vzťahy, hodnoty a normy, ktoré v spoločnosti prevládajú. ''* (Renzetti, Curran 2005: s.182), hrajú médiá v spoločnosti dôležitú rolu vo vyvracaní či potvrdzovaní takýchto 'spoločenských právd'. (Tamtiež)

2.2 Vplyv médií na spoločnosť

'' Médiá plnia v demokratických spoločnostiach nezastupiteľnú rolu, pretože mimo iné zhrňujú, zobrazujú a interpretujú skutočnosť a ich publikum túto interpretáciu prijíma. '' (Osvaldová, 2004: s. 89) Médiá sú v spoločnosti teda jedným zo základných zdrojov a sprostredkovateľov informácií. Podľa teórie nastolovania agendy majú mimo iné aj významný vplyv na určovanie, zdôrazňovanie či presadzovanie určitých tém alebo myšlienok v spoločnosti a zároveň môžu ovplyvniť aj to, aký má spoločnosť na tieto témy názor. (McCombs, 1992) Môžeme tak tvrdiť, že plnia úlohu platformy, ktorá vytvára a ukladá zmeny v hodnotách a kultúre a sú preto mimoriadne dôležité pre výklad sociálnej reality. (Osvaldová, 2004) *'' Médiá vyberajú, čo stojí za pozornosť, a určujú poradie, čo je a nie je dôležité. Inými slovami 'nastolujú agendu' verejnej mienky. ''* (Baehr, 1980: s. 30 v Renzetti, Curran, 2005: s. 183)

Podľa niektorých kritických teórií tak fungujú ako prostredie a prostriedok sebapoznania, sebauvedomenia a sebareflexie, vrátane reflexie 'ženských' a 'mužských' rolí. (Osvaldová, 2004) Podľa Renzetti a Curran (2005) je teda dôležité všímať si akým mediálnym obrazom či diskurzom je spoločnosť vystavená, nakoľko naše svety aktívne vytvárajú informácie a myšlienky, ktoré nás každodenne obklopujú. Na spoločnosť má preto nutne vplyv aj to, akým spôsobom médiá reflektujú ženy, rod či rodové vzťahy a utvárajú spoločensky akceptovateľné predstavy o femininite a maskulinite nakoľko aj *'' .. napriek tomu, že sú tieto tvrdenia negatívne a sexistické alebo skresľujú realitu súčasných rodových vzťahov, môžu byť značnou časťou spoločnosti prijímané ako pravdivé. ''* (Renzetti, Curran, 2005: s.183)

Pretože je však nemožné byť všade a na všetko si vytvoriť názor skrz vlastné očné svedectvo je prirodzené, že ľudia majú tendenciu vnímať informácie prezentované médiami ako informácie o skutočnom stave vecí. Problém však spočíva v tom, že všetko mediálne spravodajstvo je nevyhnutne skreslené, nakoľko je ovplyvnené a sprostredkované konkrétnym novinárom či novinárkou. (Jiráková, Köpplová, 2003) Každá správa, ktorá ku koncovému príjemcovi doputuje, tak predstavuje len určitú verziu reality – len jednu z mnohých, pretože verzií reality (odlišných interpretácií vytvorených niekým iným) je nekonečne veľa. (Tamtiež)

2.3 Pozicionalita v rámci výskumu

Ako som už vo svojej práci zmienila, mám za to, že realitu nie je možné skúmať ani interpretovať úplne objektívnym a nezaujatým spôsobom, výsledok je vždy ovplyvnený autorom či autorkou textu – ich osobnými postojmi, životnými skúsenosťami, vzdelaním či okolnosťami za akých svoju prácu píše.

Pri voľbe témy mojej bakalárskej práce som sa ľahko inšpirovala mojou vlastnou skúsenosťou – sama sa radím do kategórie žien-migrantiek, hoci ja a aktérky mojej práce sme neopustili svoju rodnú krajinu z rovnakých dôvodov. Do Českej republiky som ako slovenská občianka pricestovala za štúdiom. Moje rozhodnutie bolo úplne dobrovoľné, 'neprinútila' ma k nemu zlá životná úroveň alebo neschopnosť nájsť si v mieste môjho bydliska kvalitné vzdelanie či vhodné pracovné uplatnenie, čo často platí pre migrantky v mojej práci. Dokonca sa určitým spôsobom považujem za privilegovanú – mala som možnosť rozhodnúť sa slobodne, bez akýchkoľvek vonkajších tlakov a nakoľko zatiaľ nemám vlastnú rodinu, do úvahy pri rozhodovaní o presune do inej krajiny som ju na rozdiel od aktérok mojej práce nemusela zahrnúť.

Ako žena svetlej farby pleti schopná dohovoriť sa niekoľkými jazykmi patríam v krajine, kde sa majoritná spoločnosť vymedzuje hlavne voči ľuďom s inou etnickou príslušnosťou k skupine ľudí s relatívne dobrým spoločenským postavením. Na rozdiel od slovenských migrantiek v Rakúsku, ktoré často dostatočne neovládajú jazyk či nie sú úplne zorientované v inom sociokultúrnom prostredí mám ako občianka Slovenska v Českej republike viac výhod ako nevýhod – môžem študovať vo svojom rodnom jazyku, relatívne bezproblémovo si nájsť kvalifikovanú prácu a na základe kultúrnej blízkosti Česka a Slovenska pre mňa zorientovanie sa v novej spoločnosti nebolo až také zložité.

Hoci sa teda moja skúsenosť v mnohom odlišuje od skúseností slovenských pracovných migrantiek v zahraničí, zároveň máme niekoľko vecí spoločných. Rovnako ako ony si stále zachovávam väzby na svoju krajinu pôvodu – kľúčovú úlohu tu samozrejme zohráva rodina, ktorú mám ako väčšina slovenských opatrovateliek na Slovensku a za ktorou sa v pravidelných intervaloch vraciam.

Nakoľko vo svojej práci vychádzam z feministickej perspektívy je dôležité spomenúť, že sa identifikujem ako žena a zároveň ako feministka, rovnako veľmi citlivo vnímam rodové a sociálne nerovnosti. Práca v domácnosti, či už platená alebo neplatená, má tendenciu byť vnímaná ako druhoradá či dokonca nehodná pozornosti a nakoľko ju

v drvinej väčšine zastávajú ženy, svojou prácou by som rada prispela k pochopeniu jej dôležitosti. Rovnako mám záujem zistiť, aký vplyv na jej vnímanie majoritnou spoločnosťou majú práve médiá.

2.4 Kvalitatívna obsahová analýza – feministická perspektíva

V mojej práci budem vychádzať z feministickej kvalitatívnej obsahovej analýzy opísanej v diele Sulamith Reinharz (1992), nakoľko tento prístup vnímam ako metódu, ktorá mi umožní adekvátne odpovedať na výskumné otázky, ktoré som si v tejto práci stanovila.

'' Neexistuje jediný obecne uznávaný spôsob ako vymedziť alebo robiť kvalitatívny výskum. '' (Hendl, 2005: s.50) Jedinečnosť kvalitatívneho výskumu spočíva v jeho pružnosti, výskumník ho môže modifikovať alebo dopĺňať v priebehu celého výskumu, kladie dôraz na hĺbkové a dôkladné nahliadnutie skúmaného javu a snaží sa o vytvorenie jeho komplexného a holistického obrazu. (Tamtiež)

Obsahová analýza nepredstavuje len jednu metódu, je na ňu nutné nahliadať ako na prístup, ktorý zahŕňa rôzne spôsoby postupov odvíjajúcich sa od zámerov výskumníčky či výskumníka. (Reinharz, 1992) Feministická kvalitatívna obsahová analýza umožňuje skúmať obsahy rôznych kultúrnych artefaktov, vrátane mediálnych, ak ich autor / autorka práce pri skúmaní určitých spoločenských javov vyhodnotí ako relevantné. (Reinharz, 1992) V takomto výskume zároveň nie je len jediný 'feministický spôsob' ako takýto výskum vykonať. *'' Vo feministickom výskume je len málo ' metodologického elitárstva ' alebo definície ' metodologickej korektnosti '. Je tu skôr veľa individuálnej tvorivosti a rozmanitosti. '' (Tamtiež, s.243)* Feministický výskum sa zaujíma o všetko a snaží sa ísť každým smerom, dáva nám možnosť analyzovať nielen samotné vybrané javy ale aj spoločenské a kultúrne procesy s nimi spojené. (Tamtiež)

Súčasná feministická obsahová analýza zároveň zahŕňa nielen skúmanie vybraných textov, ale aj domnienky či prepoklady ich tvorcov a čitateľov, rovnako ako procesy, ktoré by prípadne vzniku textu zabraňovali. (Tamtiež) Reinharz zároveň tvrdí, že kultúrne produkty ktoré sú metódou feministickej kvalitatívnej obsahovej analýzy skúmané kultúrne normy nielen vytvárajú ale zároveň aj konštruujú – to je jeden z dôvodov prečo sa feministické výskumy sústreďujú napríklad aj na spôsoby utvárania a užívania stereotypov, pomocou ktorých sú v médiách zobrazované menšiny. (Reinharz 1992) Podobne môžeme vo feministicky zameraných výskumoch sledovať silné tendencie vyhľadávať a poukazovať na informácie, ktoré v diskurzoch o určitých ženách alebo o ženách vo všeobecnosti chýbajú. Ak to teda zhrnieme, feministická obsahová analýza sa zaujíma rovnako o texty ktoré už existujú ako aj o texty, ktoré ešte nie.

2.5 Zber a výber dát

Ešte pred samotným zberom dát je dôležité ujasniť si ciele mojej výskumnej práce.

Vo svojej práci si kladiem nasledujúce výskumné otázky.

- **Akí aktéri dostávajú priestor vyjadrovať sa k téme nájomnej práce slovenských opatrovateliek v Rakúsku ?**
- **Akým spôsobom v médiách k téme títo aktéri vypovedajú ?**

Vo svojej práci budem analyzovať články týkajúce sa pracovnej migrácie zo Slovenska do Rakúska obsahujúce kľúčové slová *opatrovateľka*, *Rakúsko*, *migrantka*. Pre svoj výskum som vybrala tri slovenské mienkotvorné médiá⁷ - denník Pravda, denník SME a denník Nový Čas, články pochádzajú z ich printových aj internetových verzií z rozpätia rokov 2010 – 2021, ktoré som vybrala vzhľadom na snahu zachytiť čo najväčšie a zároveň najaktuálnejšie spektrum náhľadov na danú problematiku. Do výskumu boli vybrané denník Pravda, ktorý je považovaný za ľavicovo zamerané médium, denník SME ako médium stredopravicového zmýšľania a denník Nový Čas ako zástupca bulvárneho média.

Články som nachádzala vo fulltextovom elektronickom archíve Newton Media Search⁸ avšak po pochybnostiach, či skutočne nachádzam úplne všetky články týkajúce sa tejto témy, som články z uvedeného obdobia generovala a porovnávala aj prostredníctvom elektronických archívov jednotlivých denníkov. Aj napriek tejto snahe však nie som úplne presvedčená, že sa mi podarilo vygenerovať skutočne všetky články, ktoré v týchto denníkoch boli za uvedené obdobie publikované. Nakoľko však plánom môjho výskumu nebolo pokrytie a analýza celého slovenského mediálneho priestoru týkajúceho sa tejto témy, s vybranou vzorkou článkov som pracovala ako s materiálom, ktorý bol vygenerovaný za určitých okolností.

Vo výskume sú zahrnuté aj články 'odnoží' jednotlivých denníkov, konkrétne Nový Čas Víkend, Nový Čas Pre Ženy a Žena SME, MY SME, SME Korzár. Hoci denník SME rovnako ako denník Pravda na svojich webových stránkach poskytujú priestor vyjadrovať sa aj ľuďom, ktorí nie sú členmi redakcií, konkrétne na www.blog.sme.sk a www.blog.pravda.sk, tieto články som do výskumu nezahrnula. Nakoľko neprešli editorským zásahom nepovažujem ich za relevantné v kontexte tohto výskumu.

⁷ <https://www.median.sk/pdf/2021/ZS214SR.pdf>: Podľa prieskumu spoločnosti Median z roku 2021 celková čítanosť celoštátnych denníkov dosahuje 28% populácie SR. Najčítanejší denník je Nový Čas, za ním nasledujú denníky SME a Pravda na 3. a 4. mieste

⁸ Prístup k tomuto archívu som mala prostredníctvom databázy elektronických zdrojov Karlovej Univerzity

Časové rozpätie rokov 2010 – 2021 som zvolila aj kvôli tragickej nehode zo 14.10.2017, kedy na ceste medzi Hornými Vestenicami a Nitrianskymi Sučanmi havaroval mikrobús, prevážajúci v noci opatrovatel'ky vracajúce sa z Rakúska. Na mieste zomrel vodič a sedem žien-opatrovateliek. Nakoľko si pamätám výrazné mediálne pokrytie tejto tragickej udalosti zaujíma ma, či táto nehoda mala vplyv na mediálne zobrazenie problematiky nájomnej práce v Rakúsku.

Vygenerované články som postupne prečítala a pretriedila články relevantné k mojej téme a články, ktoré tomuto účelu neslúžili. Za relevantné články som považovala s nejakým obsahom, ktoré k téme nájomnej práce v Rakúsku explicitne venovali a zaujímali nejaké stanovisko. Reklamné články som vytriedila ako nerelevantné. Vo finálnom výbere bolo celkom 47 článkov z troch vybraných slovenských denníkov. Vygenerovaná vzorka obsahovala aj obrazové materiály, s ktorými som však vzhľadom na tému, rozsah a štruktúru mojej práce rozhodla ďalej nepracovať.

3 ANALYTICKÁ ČASŤ

Vo vygenerovanej vzorke je možné nájsť hneď niekoľko aktérov, ktorí v rámci mediálneho diskurzu dostávajú priestor vyjadrovať sa k téme tejto práce. Nakoľko priamu reč považujem za tú najmenej sprostredkovanú časť textu, považovala som ju za ustanovujúce kritérium k otázke, akí aktéri dostávajú vo vybraných médiách priestor na vyjadrenie. V generovaných článkoch som zaznamenala štyroch takýchto aktérov:

Akademici / Odborné authority	Výskumníci či inštitúcie zaoberajúce sa výskumom tejto problematiky, napr. SAV
Iné authority	Štátne inštitúcie (ministerstvá, NKÚ, ..) Komora opatrovateliek Slovenska KOS, Asociácia poskytovateľov sociálnych služieb
Zamestnávateelia	Sprostredkovateľské agentúry
Pracovníci a pracovníčky	Ľudia vykonávajúci nájomnú prácu v domácnosti v sektore starostlivosti

Títo aktéri sú vo vygenerovanej vzorke zastúpení nerovnomerne, najviac priestoru dostávajú samotní pracovníci a pracovníčky, ktorých hlas zaznel v takmer polovici vygenerovaných článkov. Za nimi nasledujú Iné authority a následne Akademici / Odborné authority. Najmenej priestoru vo vygenerovanej vzorke mali Zamestnávateelia a teda sprostredkovateľské agentúry, ktorých podiel v rámci tejto vzorky bol takmer zanedbateľný.

Po opätovnom prečítaní vzorky článkov som začala s procesom *kódovania*, ako ho popisuje Hendl (2005) '' *Výskumník robí otvorené kódovanie prvým prechodom dát.*

Pritom lokalizuje témy v texte a priradzuje im označenie. '' (Hendl, 2005: s. 247) Čo sa týka spôsobu, akým sa títo aktéri k téme vyjadrujú, vo vygenerovanej vzorke som teda zaznamenala nasledujúce kategórie:

Kategória:	Typický príklad:
Opatrovateľstvo ako ťažká a nedocenená a neviditeľná práca (prekarita opatrovateľskej práce)	'' V 24-hodinových službách, sedem dní v týždni nepretržite najmenej šesť týždňov. Aj v takýchto podmienkach museli pracovať slovenské opatrovateľky v Rakúsku ⁹ . ''
Opatrovateľky ako obeť systému	'' Agentúry ich z 80 percent zneužívajú a vykorisťujú, osobní opatrovatelia sú v tomto odbore často v úlohe nevoľníkov alebo otrokov ¹⁰ . ''
Opatrovateľky ako súčasť odlivu starostlivosti zo Slovenska	'' Už aj na Slovensku tak v posledných rokoch vzniká diera v opatere o seniorov ¹¹ . ''
Emancipácia opatrovateliek prostredníctvom migrácie / opatrovateľskej práce	'' Tieto odvážne ženy takto riešia problém Slovenska s nezamestnanosťou tam, kde je najpálčivejší ¹² . ''

3.1 ANALÝZA

3.2 Opatrovateľov v Rakúsku by domáci nerobili, Slováci áno.¹³

Migrácia za prácou sa stáva celosvetovým problémom. Podľa Medzinárodnej organizácie práce (ILO) pracuje v zahraničí sto miliónov ľudí. Júnová konvencia má dostať túto problematiku do popredia, zabezpečiť najmä ochranu žien pracujúcich v domácnostiach. Tento typ práce stále nie je vnímaný ako skutočné zamestnanie. (denník Pravda, Živia svoje rodiny, opatrujú v cudzine)

Hoci bol, podľa Helmy Lutz (2002), priebeh 20. storočia spojený s očakávaním, že stále postupujúci technologický pokrok bude znamenať postupné vymiznutie potreby

⁹ <https://ekonomika.pravda.sk/ludia/clanok/593305-opatrovatelky-v-rakusku-nizke-platy-a-diskriminacia/>

¹⁰ <https://primar.sme.sk/c/6254545/agentury-robja-zo-slovenskych-sestier-v-rakusku-nevolnickyy/>

¹¹ <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/173457-zivia-svoje-rodiny-opatruju-v-cudzine/>

¹² <https://komentare.sme.sk/c/20684287/opatrovatelky-si-zasluzia-aby-sa-o-nich-hovorilo.html>

¹³ <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/306830-opatrovatelov-v-rakusku-by-domaci-nerobili-slovaci-ano/>

pomoci v domácnosti, aj o storočie neskôr, v ére moderných technológií, sú počty pracovníkov či pracovníčok v domácnostiach celosvetovo veľmi podobné počtom z minulého storočia. Napriek tejto podobnosti sú však dôvody na 'zaobstaranie si' nájomnej práce dnes iné. Zatiaľ čo v minulom storočí bola podľa Lutz pomoc v domácnosti vnímaná ako súčasť prestíže a imidžu buržoázných rodín, dnešní pracovníci a pracovníčky v domácnosti pomáhajú pracujúcim ženám zvládať dvojité záťaž – starostlivosť o rodinu a kariéru. (Lutz, 2002) Celosvetovo sú teda dnešné pomocníčky v domácnosti ženy - migrantky z Ázie, Afriky, Latinskej Ameriky a východnej Európy, ktoré emigrujú do ekonomicky vyspelejších krajín za cieľom podporiť a uživiť svoje rodiny v krajine pôvodu. Tento trend sa odráža vo feminizácii migrácie a zároveň globalizácie trhu práce. (Tamtiež)

Vygenerovaná vzorka článkov týkajúcich sa nájomnej práce v domácnosti pracovnú migráciu Sloveniek (t.j. východoeurópaniek) reflektuje. Podľa Bauer a Österleho (2013) a Veroniky Prieler (2021) ekonomické problémy krajín východnej a strednej Európy spojené s vyššou mierou nezamestnanosti v určitých oblastiach mali za následok príliv migrantov a migrantiek do rakúskeho sektora nájomnej starostlivosti v domácnosti z týchto krajín. Od deväťdesiatych rokov minulého storočia (hlavne však po legalizácii nájomnej práce v rokoch 2006 a 2007) predstavovali tieto dôvody motiváciu Sloveniek a Slovákov k hľadaniu práce na rakúskom pracovnom trhu. Hoci však ešte pred pár rokmi predstavovali Slováci a Slovenky v rakúskom sektore starostlivosti väčšinu, v posledných rokoch vzhľadom na postupné vyrovnávanie príjmov tento trend upadá a na trhu začínajú prevažovať ženy z čoraz východnejších častí Slovenska a Európy. (Bahna, Sekulová 2019) – čo dokonca reflektuje aj názov jedného z článkov: *Rakúšanov opatrujú často východniarky*. V tejto súvislosti je dôležité spomenúť, že vzhľadom na to, že ženám, a hlavne ženám z východnej Európy sa pripisujú vlastnosti ako oddanosť k starším ľuďom a rodine a " .. ochotu vykonať každú úlohu, ktorá sa od nich požaduje. " (Prieler, 2021: s.487) sú práve ženy zo Slovenska v rakúskom sektore starostlivosti veľmi žiadané. (Prieler, 2021)

Masový odchod žien z východného Slovenska do Rakúska, Nemecka, Švajčiarska sa začal po roku 2008. „Bol to taký vankúšik, ktorý tlmil dopady krízy a nezamestnanosti,“ podotýka Martina Sekulová z IVO. Výskum SAV, na ktorom sa podieľala, ukázal zmenu zastúpenia regiónov medzi odchádzajúcimi ženami. Kým v roku 2005 bola polovica opatrovateliek v Rakúsku z pohraničia – z okolia Bratislavy a Trnavy, v roku 2009 začali prevažovať ženy z najchudobnejších oblastí juhu a východu Slovenska. (denník Pravda, Živíva svoje rodiny, opatrujú v cudzine)

Jedným z najväčších rizík nájomnej práce v domácnosti je jej náročnosť presne ju definovať. Podľa Hondagneu-Sotelo (1994) tak fakt, že domáca nájomná práca nepodlieha akejkoľvek štandardizácii ktorá by určovala čo a akým spôsobom má byť vykonávané len prispieva k jej prekarite a nakoľko vymedzenie jej náplne je otvorené niekoľkým možným interpretáciám, často stavia vykonávateľov či vykonávateľky tejto práce do zraniteľného postavenia. (Anderson 2000, Hondagneu-Sotelo 2001)

Náročnosť tejto práce výrazne reflektujú aj aktéri mnou vygenerovanej vzorky. Vo väčšine analyzovaných článkov popisujú nájomnú prácu v domácnosti ako namáhavú a

nepresne špecifikovanú rovnako všetky typy aktérov – akademici, odborné authority, samé pracovníčky či pracovníci a dokonca aj sprostredkovateľské agentúry. Takéto nevymedzenie práce tak môže spôsobovať konflikty, tak ako zo strany zamestnávateľov ako aj zamestnancov, bývanie v spoločnej domácnosti navyše často vedie k stieraniam hraníc medzi súkromným a pracovným vzťahom a k nejasnostiam v rozsahu pracovných povinností. (Sekulová, 2015)

„Bola to namáhavá práca. Starala som sa o ženu, ktorá bola ochrnutá, musela som ju rozhýbať, chodiť s ňou, učiť ju rozprávať. A ešte nakupovať a starať sa o domácnosť.“ (denník SME, Agentúry robia zo slovenských sestier nevoľníčky)

Vygenerované články skrz príbehy slovenských opatrovateliek rovnako reflektujú emocionálnu náročnosť a spoločenskú nedocenenosť tejto práce. (Anderson, 2000; Hochschild, 2003) Ako som zmienila v úvode práce, typickým aspektom tohto typu práce je aj jej emočná náročnosť – od pracovníčok v sektore starostlivosti sa očakáva emočné zapojenie, zamestnávatelia často čakajú, že vyvinie úsilie aby sa stala 'členkou rodiny' a podľa Martiny Sekulovej, " .. k nepísanej kvalifikácii opatrovatelky patrí schopnosť vcítiť sa do opatrovanej osoby, byť milá a ústretová. " (Sekulová, 2015: s.113) Takéto emočné zapojenie je nakoniec do veľkej miery súčasťou finančného hodnotenia a hodnotenia kvality ich práce.

Práca v cudzej domácnosti nesie mnohé riziká. Ide o neformálne prostredie, dohody medzi opatrovateľom a klientom sú často nejasné. „Je ťažké vôbec nastaviť pravidlá, a to aj preto, že pestúnky alebo opatrovatelky vykonávajú takzvanú emočnú prácu. Ak bývajú v rodine, je zložité oddeliť osobný život od pracovného a pracovné povinnosti od osobných vzťahov. Ani prostredie nie je neutrálne. Je rozdiel upratovať kanceláriu alebo niečí byt. Niekedy sa ocitajú až v područí rodiny, pre ktorú pracujú,“ (denník Pravda, Živia svoje rodiny, opatrujú v cudzine)

Musím však spomenúť, že články, ktoré sa zaoberali problematikou a špecifickými aspektmi nájomnej práce a reflektovali sociálne a ekonomické pomery, ktoré ju podnecujú boli prevažne písané v denníkoch Pravda a SME. Najväčší priestor tu mali vedecké a odborné authority, hneď za nimi nasledovali samotné opatrovatelky.

3.3 Aj muži pracujú v Rakúsku ako opatrovatelia¹⁴

Rovnako som už zmienila, že práca v domácnosti, či už platená alebo neplatená je väčšinou konštruovaná ako ženská práca. Podľa Curran a Renzetti (2005) v mysliach mnohých zamestnávateľov a širokej verejnosti je silne zakorenené presvedčenie, že existujú určité zamestnania, ktoré sú pre ženy či mužov od prírody vhodné a nakoľko starostlivosť o dieťa a domácnosť je prisudzovaná ženám nájomná domáca práca nepredstavuje vhodné miesto pre muža. Tak to reflektujú aj mnou skúmané články – z celkového počtu článkov sa mužom v sektore nájomnej práce v domácnosti venovali len dva. Článok s podtitulom

¹⁴ <https://spis.korzar.sme.sk/c/6202821/aj-muzi-uz-pracuju-v-rakusku-ako-opatrovatelia.html>

Stúpajúca nezamestnanosť núti pracovať v Rakúsku ako opatrovateľov aj mužov. (denník Sme, Aj muži pracujú v Rakúsku ako opatrovatelia), popisuje mužskú migráciu starostlivosti ako niečo výnimočné, zmieňovaný muž svoje rozhodnutie vycestovať za prácou opatrovateľa do Rakúska vysvetľuje ako posledné možné riešenie v kríze nezamestnanosti a 'cíti sa trápne', že takúto prácu musí vykonávať.

Ako opatrovateľ pracuje v Rakúsku v blízkosti mesta Sankt Pölten aj 35-ročný Marcel z okresu Spišská Nová Ves. Vo svojom blízkom okolí to však tají, známym hovorí, že pracuje na pile. „Je to trocha trápne, že musím vykonávať túto prácu.“ .. Hovorí, že práca ho v žiadnom prípade nenaplnia. (denník Sme, Aj muži pracujú v Rakúsku ako opatrovatelia)

Aj druhého zmieneného muža 'donútila' zamestnať sa ako opatrovateľa v Rakúsku stúpajúca nezamestnanosť a finančná kríza a v článku vzhľadom na 'spoločenskú prestíž' tejto práce nechcel zverejniť svoje meno a požiadal o anonymitu.

Porozprávala nám síce svoj príbeh, požiadala nás však o anonymitu. To, že manžel bol nútený z ekonomických dôvodov zamestnať sa ako opatrovateľ 86-ročnej panej z Linzu veľmi v okolí neroztrubujú kvôli spoločenskej prestíži. „Manžel má stredoškolské vzdelanie, stále pracoval ako THP. Prišiel však o prácu, ako veľa východniarov. Hľadali sme nové zamestnanie, kde sa len dalo. Nakoniec sme prišli na tento nápad... Nie je touto prácou nadšený, ale na druhej strane sa ani nestáažuje. (denník Sme, Rakúšanov opatrujú často východniarky)

Tento naratív v rozdieloch 'ženskej' a 'mužskej' práce v článkoch reflektujú a podporujú aj akademici, Martina Sekulová tvrdí, že na rozdiel od žien muži si vybrali túto prácu iba kvôli zárobku. „Mnoho žien povedalo, že v opatrovaní starších v Rakúsku nachádzajú sebarealizáciu, že sa v tejto práci našli. U mužov je to hlavne možnosť vyššieho zárobku, pretože nemôžu nájsť prácu v regióne, kde žije ich rodina,“ zároveň však podľa Sekulovej od mužov rakúski zamestnávateľia neočakávajú práce nad rámec ich opatrovateľských povinností ako varenie, upratovanie či staranie sa o záhradu ako to často vyžadujú od žien.

Rakúske rodiny si však žiadajú ako opatrovateľky predovšetkým ženy. „Rakúski klienti sa domnievajú, že muži nemajú sociálne zručnosti potrebné na túto prácu. Nevedia tak dobre variť alebo upratať ako ženy. Naznačuje to teda, že byť opatrovateľom či opatrovateľkou znamená pre rakúske rodiny omnoho viac, než len starostlivosť o chorého človeka,“ poukazuje táto výskumníčka. (denník Sme, Rakúšanov opatrujú často východniarky)

3.4 Agentúry robia zo slovenských sestier v Rakúsku nevoľníčky¹⁵

Niektorí Slováci sa totiž stretávajú v rakúskych domácnostiach s nedôstojnými podmienkami a porušovaním pracovných práv. Ide, napríklad, o chýbajúcu vlastnú izbu,

¹⁵ <https://primar.sme.sk/c/6254545/agentury-robja-zo-slovenskych-sestier-v-rakusku-nevolnicky.html>

nedostatok stravy, nadmerné pracovné zaťaženie nad rámec kompetencií opatrovateľa a podobne. (denník Sme, Rakúšanov opatrujú často východniarky)

Charakter nájomnej starostlivosti v Rakúsku a jeho špecifická povaha, kde opatrovateľ alebo opatrovateľka a zamestnávateľ bývajú v jednej domácnosti a hranice súkromného a pracovného života sa stierajú, stavia zamestnanca do zraniteľného postavenia a ako som už v práci zmienila, takáto situácia môže v extrémnych prípadoch vyústiť do vykorisťovania, diskriminácie či násilia. Mnou analyzované články pracujú s inštitúciou nájomnej práce tiež v súvislosti so spôsobom jej sprostredkovania a teda so sprostredkovateľskými agentúrami. Vo väčšine týchto článkov sú však postupy týchto agentúr charakterizované ako 'nekalé' a samotné opatrovateľky stavajú do úlohy 'nevoľníkov' a 'otrokov'.

S nekalými postupmi „sprostredkovateľských agentúr“ sa stretli tisíce slovenských žien, ktoré odišli robiť opatrovateľky seniorov do Rakúska. Jednoducho ich niekto osloví cez inzerát a ponúkne im sprostredkovanie práce tohto typu, napríklad slovami: Budete opatrovať babičku v Linzi, za osemsto mesačne, prídeme po vás ráno o piatej autom... Už pri prvom stretnutí musia podpísať papiere s textom v im neraz úplne cudzej nemčine. „Upíšu sa“ teda bez toho, aby o budúcej práci dostali jasné a zrozumiteľné informácie. A problém je odrazu na svete. (denník Pravda, Rezort práce chce regulovať firmy sprostredkujúce prácu opatrovateliek)

Tieto články vykresľujú opatrovateľky ako obeť systému. Podľa analyzovaných článkov vzhľadom na to, že tieto ženy v Rakúsku pracujú na živnosť a nemajú žiadnu pracovnoprávnú ochranu a tak pre ne neplatí ochrana týkajúca sa obmedzení pracovného času, nevzťahuje sa na ne žiadna ochrana na pracovisku. Sprostredkovateľské agentúry tu majú tak silnú negatívnu konotáciu, že vo viacerých článkoch nachádzam 'manuál ako sa nestat' obeťou'.

Ako sa nestat' obeťou

Poriadne si preverte agentúru, ktorá vám sprostredkúva prácu.

Pýtajte sa známych, aké majú skúsenosti, oslovte aj úrad práce, sociálnych vecí a rodiny, či nevidia žiadne sťažnosti na vami vybranú agentúru.

Ak sú v zmluve nejasnosti, nepodpisujte ju, obráťte sa napríklad na právnik, aby vám poradil.

Pýtajte sa agentúry, za čo presne jej platíte, otestujete si tým ich serióznosť.

Je dobré, ak ovládate nemecký jazyk, aby ste sa lepšie orientovali v legislatíve v Rakúsku.

Nechajte svojim blízkym doma presnú adresu, kam cestujete do Rakúska.

V prípade bezprostredného ohrozenia vášho života a zdravia neváhajte kontaktovať rakúsku políciu. Sú povinní poskytnúť vám tlmočníka.

Je dobré, ak sa v Rakúsku zoznámite aj s inými opatrovateľkami alebo si nájdete známych, aby vám v prípade núdze mohli pomôcť.

Buďte k vašim zamestnávateľom slušná, ale aj asertívna. Nemajte strach trvať na serióznych pracovných podmienkach. (denník Pravda, Mizivé mzdy, 24 hodín na nohách a zavalené prácou)

V takýchto typoch článkov mali veľký priestor samotné opatrovatelky čo vo veľkej miere prispievalo k ich autenticite. Opatrovateľky na základe svojich osobných príbehov poukazovali na prekaritu domácej nájomnej práce a 'svojvoľný' prístup opatrovateľských agentúr. Okrem nekalých praktík sprostredkovateľských agentúr som však vo výpovediach žien zaznamenala aj jeden prípad sexuálneho obťažovania: *Pýtam sa, či ju niekedy niekto počas opatrovania obťažoval. Rozpráva príhodu, ako ju raz obchytával imobilný dedko. Upravovala plachtu a odrazu zacítila jeho ruku na svojom zadku. Pohrozila mu. Ešte raz, a definitívne odíde. „Už to viac neurobil, mal ma rád, vraj mu také výborné jedlá nevarila ani jeho žena. Najťažšie pre mňa je, ak musím byť s klientom dvadsaťštyri hodín denne! To mi už fakt začne prepínať.“* (denník Pravda, O živote: Migrantka)

Väčšina článkov sa však zaoberá problémom sprostredkovateľských agentúr.

„Agentúry ich z 80 percent zneužívajú a vykorisťujú, osobní opatrovatelia sú v tomto odbore často v úlohe nevoľníkov alebo otrokov,“ vraví. *„Keď si prenajmete byt, zaplatíte za sprostredkovanie a koniec. Tu platíte stále, niektoré agentúry berú províziu z denného honoráru 5 až 9 percent za nič“* (denník Pravda, Mizivé mzdy, 24 hodín na nohách a zavalené prácou)

3.5 Kto sa o nás postará, keď všetci odídu¹⁶

Podľa Hochschild (2008) sa v momente zamestnania migrujúcej ženy za účelom vykonávania nájomnej práce v domácnosti v inej krajine ako krajine pôvodu, vytvára *globálny reťazec starostlivosti*. Takýto globálny reťazec starostlivosti predstavuje presun opatrovateľskej práce a zdrojov od ekonomicky slabších k ekonomicky silnejším krajinám prostredníctvom zamestnávania žien z chudobných krajín ako opatrovateliek v domácnostiach strednej a vyššej spoločenskej triedy. (Parreñas, 2001, Ehrenreich, Hochschild, 2003) Takýto presun má však za následok emocionálne a materiálne dôsledky pre organizáciu starostlivosti v rodinách a krajinách pôvodu migrujúcich opatrovateľov a opatrovateliek (*odliv starostlivosti*) a takáto žena za sebou necháva prázdne miesto, ktoré vzhľadom na 'ženský' charakter tejto práce následne vyplní ďalšia žena. Hoci sa koncept *odlivu starostlivosti* pôvodne vyvinul zo štúdií uskutočnených vo Filípinách (Parreñas, 2000, 2001), začal sa neskôr používať aj na popisanie situácie v strednej a východnej Európe (Lutz, 2011)

Prístup aktérov vo vygenerovaných článkoch je však k tejto téme veľmi ambivalentný. Na jednej strane prevláda naratív, kde chudobnejšie časti Slovenska

¹⁶ <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/173457-zivia-svoje-rodiny-opatruju-v-cudzine/>

z odchodu týchto žien profitujú na druhej však týmto odchodom '' .. vzniká diera v opatere o seniorov. '' (denník Pravda, Živia svoje rodiny, opatrujú v cudzine)

Z odchodu žien za prácou chudobné regióny profitujú. Peniaze sa vracajú späť, keď ich doma míňa opatrovatel'ka alebo jej rodina. Aj táto minca má však dve strany. Spoločnosť na jednej strane ziskáva – znižuje sa nezamestnanosť a zvyšuje sa spotreba, na druhej strane si to môže vynútiť vyššie náklady na opateru ľudí, o ktorých sa nebude môcť postarať rodina. (denník Pravda, Živia svoje rodiny, opatrujú v cudzine)

Hoci v denníkoch Pravda a SME sa v článkoch týkajúcich sa tejto témy dostávajú priestor rovnako akademické, odborné autority aj samé opatrovatel'ky, kde reflektujú socioekonomickú situáciu Slovenska aj samotných opatrovateliek, denník Nový Čas reflektuje situáciu negatívnejšie, pomocou agresívnejších titulkov (*Katastrofálna situácia v sociálnych službách, komora opatrovateliek je zúfalá: Sme nútené robiť vonku!*) ale takisto dáva priestor samotným opatrovatel'kám. Všetky denníky zároveň upozorňujú na to, že práve Rakúsko je krajinou s najväčším počtom slovenských opatrovateliek v zahraničí.

Na Slovensku chýba približne 7000 opatrovateliek. „Pritom len v Rakúsku pracuje asi 25 000 slovenských opatrovateliek. Mnohé by sa aj rady vrátili domov .. ale katastrofálne pracovné podmienky a nízke platy ich nútia pracovať v zahraničí. Je to veľká škoda, že naše ženy sa starajú o seniorov v iných krajinách zatiaľ čo by sme ich tak veľmi potrebovali doma. “ (denník Nový Čas, Katastrofálna situácia v sociálnych službách, komora opatrovateliek je zúfalá: Sme nútené robiť vonku!)

Podľa Miloslava Bahnu (2015) je však diskutabilné, či je koncept *odlivu starostlivosti* vo svojom pôvodnom význame pre Slovensko vôbec relevantný. Nakoľko tento koncept pôvodne vznikal v kontexte transnacionálnych rodín 'krajín tretieho sveta' je na mieste položiť si otázku, či je správne tento prístup aplikovať aj na priestor strednej a východnej Európy. Helma Lutz argumentuje, že '' .. *Východoeurópania môžu prevádzkovať samoorganizovaný rotačný systém, ktorý im umožňuje dochádzať namiesto toho, aby ste museli emigrovať, zatiaľ čo ženy z Latinskej Ameriky sa spoliehajú len na (zvyčajne márne) nádej, že sa domov budú vracat' čo najčastejšie.*'' (Lutz 2011: s.11 v Bahna 2015: s. 451)

Bahna dospieva k záveru, že situácia slovenských opatrovateliek je vzhľadom ku pôvodnému konceptu *odlivu starostlivosti* veľmi špecifická. Nakoľko za pôvodnou myšlienkou *odlivu starostlivosti* stála problematika transnacionálneho rodičovstva na Filipínach či v Latinskej Amerike, kde za sebou ženy-migrantky zanechali po odchode rozvetvenú rodinu s väčšinou malými deťmi (Parreñas 2000, 2001), tento výklad *odlivu starostlivosti* pre Slovensko nie je relevantný. Priemerný vek slovenských opatrovateliek v Rakúsku je 47 rokov (Bahna, 2015) a zatiaľ čo 78% z nich má deti, len 17% žien má deti s vekom pod 15 rokov, 6% žien má deti pod 6 rokov. (Tamtiež)

Slovenské opatrovatel'ky tak nemajú *deti*, o ktoré sa musia starať ale skôr starších členov rodiny. Tu však Bahna argumentuje, že to, že tieto ženy vykonávajú prácu v sektore starostlivosti v Rakúsku neznamená, že by sa o členov ich rodiny nemal kto postarať. Až 96% týchto žien nemá žiadneho člena rodiny, ktorý by vyžadoval špeciálnu asistenciu. (Tamtiež) Mediálny priestor a jeho skúmaní aktéri však koncept *odlivu starostlivosti* nevnímajú v jeho pôvodnom význame problematiky transnacionálneho rodičovstva ale

odlivu opatrovateľskej práce a zdrojov zo Slovenska do iných krajín, ktoré následne na Slovensku 'chýbajú'.

3.6 Opatrovateľky si zaslúžia, aby sa o nich hovorilo¹⁷

Ako už v mojej práci bolo spomenuté, jedným z cieľov tejto práce bolo aj zistiť, či tragická nehoda slovenských opatrovateľiek z októbra 2017 mala nejaký vplyv na mediálne zobrazenie problematiky nájomnej práce v Rakúsku. Rovnako som aj zmienila, že mám pochybnosti, či sa mi skutočne podarilo zozbierať všetky články týkajúce sa tejto témy. Nakoľko si pamätám výrazné mediálne pokrytie tejto témy a v rámci tohto výskumu sa mi podarilo zozbierať len 17 článkov týkajúcich sa tejto udalosti, moje pochybnosti stále pretrvávajú. Avšak ako som už zmienila, cieľom tejto práce nie je pokrytie a analýza celého slovenského mediálneho priestoru, budem pracovať s materiálom, ktorý mi bol vygenerovaný.

Aj na základe vygenerovanej vzorky si však môžem dovoliť tvrdiť, že tragická nehoda slovenských opatrovateľiek zo 14. októbra 2017¹⁸ mala na mediálny obraz týchto žien výrazný vplyv. Hoci denník Nový Čas sa vo vzorke vygenerovaných článkov do októbra 2017 venoval téme slovenských opatrovateľiek v Rakúsku len dva krát, od dátumu nehody tejto téme venoval najviac priestoru (článkov) zo všetkých analyzovaných denníkov.

Prvotnú 'neatraktivnosť' tejto témy pre denník Nový Čas a jej následné mimoriadne mediálne pokrytie si môžeme vysvetliť pomocou pochopenia ekonomickej podstaty mediálnej produkcie (Jiráková, Köpplová, 2007), ktorá napomáha k pochopeniu aktuálneho správania médií a premien ponúkaných mediálnych produktov. Média, ako ekonomicke štruktúry, sú vo svojej súčasnej podobe financované predovšetkým z reklamy – teda z predaja reklamnej plochy či vysielacieho času inzerentom. (Tamtiež) Cena tejto plochy či času sa však riadi predovšetkým tým, akú pozornosť bude tejto ploche či intervale venovať jej budúci príjemca. Médium tak vlastne obchoduje s predpokladanou budúcou pozornosťou svojho publika a snaha si túto pozornosť zaistiť tak má nepochybne vplyv na povahu mediálnych produktov, ktoré svojmu publiku ponúkajú. '' *Tieto médiá sú tak existenčne závislé na schopnosti udržať pozornosť čo najpočetnejšieho publika, čo sa zreteľne prejavuje na charaktere produktov, ktoré ponúkajú (seriály, filmy, situačné komédie, šokujúce spravodajstvo)* '' (Jiráková, Köpplová 2007: s.65) Nakoľko tragickú nehodu slovenských opatrovateľiek, kde spolu s vodičom zahynulo 8 ľudí považujem za šokujúcu udalosť, predpokladám, že práve to je príčinou mimoriadneho mediálneho

¹⁷ <https://komentare.sme.sk/c/20684287/opatrovatelky-si-zasluzia-aby-sa-o-nich-hovorilo.html>

¹⁸ <https://spravy.pravda.sk/regiony/clanok/444884-prievidza-pri-rannej-zrazke-uzitkového-vozidla-s-kamionom-sedem-mrtvych/>

pokrytia tejto udalosti. Táto mimoriadna pozornosť však pretrvala len v roku 2017, nasledujúce roky priniesli len 4 články.

Hoci sa médiá (najmä denníky Pravda a SME) tejto téme venovali aj pred spomenutou nehodou, táto tragická udalosť však téme nájomnej práce v Rakúsku ešte výraznejšie otvorila mediálny priestor a verejnú diskusiu. Médiá sa začínajú o situáciu žien pracujúcich v sektore starostlivosti zaujímať intenzívnejšie, čo vytvára tlak na authority za účelom zlepšenia podmienok ich práce.

Za akých podmienok naše ženy v zahraničí pracujú? Majú primeranú právnu ochranu? A kto má prevziať zodpovednosť, ak pri práci príde o život? (denník Pravda, Zvyšší štát ochranu našich opatrovateliek v cudzine?)

Ministerstvo tvrdí, že o problematike vie a v súvislosti s tým sa uskutočnilo aj niekoľko rokovaní medzi rôznymi skupinami zastrešujúcimi opatrovatelky. (denník SME, Ministerstvo práce tvrdí, že zlepšilo podmienky opatrovateliek)

4 Záver

Hlavným cieľom tejto práce bola analýza mediálneho obrazu slovenských opatrovateliek v Rakúsku. Pomocou kvalitatívnej obsahovej analýzy som sa teda snažila zistiť, kto sú aktéri ktorí dostávajú v médiách priestor sa k tejto téme vyjadrovať a zároveň zistiť, akým spôsobom v médiách o tejto téme vypovedajú.

Nájomná domáca starostlivosť je spoločensky nedocenená, fyzicky a aj emočne namáhavá práca, tradične prisudzovaná ženám. (Parreñas, 2001, Hondagneu-Sotelo, 2001) Takáto práca nie len že vytvára mocenské hierarchie ale zároveň prebieha v rámci špecifického migračného procesu, ktorý sám o sebe k vytváraniu spoločenskej hierarchizácie a rodových stereotypov prispieva. Hoci môžeme argumentovať, že práve médiá k takémuto zobrazeniu nájomnej práce v domácnosti a žien, ktoré ju vykonávajú prispievajú, analýzou mnou vygenerovanej vzorky článkov si dovoľím tvrdiť opak.

Mám za to, že hoci médiá v mnou analyzovaných článkoch konštruujú túto prácu ako prekérnu, neviditeľnú či spoločensky podceňovanú tak práve tým, že jej poskytujú mediálny priestor, túto prácu napokon zhodnocujú. Veľká časť generovaných článkov dáva priestor expertom, štátnym inštitúciám či iným autoritám, najväčší priestor bol však poskytnutý práve opatrovateľom či opatrovateľkám, ktorí špecifické aspekty tejto práce vysvetľovali skrz svoje vlastné skúsenosti. Ich príbehy boli zväčša doplnené výrokmí odborníkov.

Nakoľko bola jedným z mojich cieľov aj snaha zistiť, či tragická nehoda slovenských opatrovateliek mala nejaký vplyv na slovenský mediálny priestor, musím v tejto súvislosti spomenúť ďalšiu zaujímavú okolnosť. Generované články mali tendenciu (okrem iného) opatrovateľky vykresliť buď ako obeť slovenského / rakúskeho systému, príp.

sprostredkovateľských agentúr alebo práve naopak ako silné ženy, hrdinky, ktoré práve napriek takýmto inštitucionálnym prekážkam zvládajú balansovať prácu v zahraničí spolu s osobným životom na Slovensku. Pred nehodou prevládali viktimizujúce články, po nej mali prevahu články emancipačného charakteru.

Použitá literatúra a elektronické zdroje

Anderson, B. (2000). Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labor. *Contemporary Sociology*.

Aulenbacher, B., Lutz, H., & Riegraf, B. (2018). Introduction: Towards a global sociology of care and care work. *Current Sociology*, 66(4), 495–502.

Aulenbacher, B. and Leiblfinger, M. and Prieler, V. (2020). The promise of decent care and the problem of poor working conditions: Double movements around live-in care in Austria, in: *socialpolicy.ch – Journal of the Division of Sociology, Social Policy, Social Work, University of Fribourg 2/2020*, article 2.5, pp. 1-21.

Bahna, M. (2011) Migrácia zo Slovenska po vstupe do Európskej únie, Bratislava: VEDA,

Bahna, M. (2013) Intra-EU Migration from Slovakia: An Evaluation of New Economics of Labour Migration and Migrant Networks Theories, *European Societies* 15(3): 388-407.

Bahna, Miloslav. 2014. Slovak Care Workers in Austria: How Important Is the Context of the Sending Country?. *Journal of Contemporary European Studies*. 22.

Bahna, M. (2015) Victims of Care Drain and Transnational Partnering? Slovak Female Elder Care Workers in Austria, *European Societies* 17(4): 447-466.

Bahna, M., Sekulová, M. (2019) Crossborder Care: Lessons from Central Europe, Cham: Palgrave Macmillan, 149 s.

Bauer, G. and Österle, A. (2013) 'Migrant care labour: The commodification and redistribution of care and emotional work' in *Social Policy and Society*, 12. 3: 461–473.

Bauer, G., and Österle, A. (2016). Mid and later life care work migration: Patterns of re-organising informal care obligations in Central and Eastern Europe. *Journal of aging studies*, 37, 81–93.

Bauer, G., and Österle, A. (2012). Home care in Austria: the interplay of family orientation, cash-for-care and migrant care. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2524.2011.01049.x>

Boyd, M. (2006). Merging Ethnicities: Shifting Patterns of **Ethnic Intermarriage across Immigrant Generations**.

Castles, S. and Miller, M. J. 2003. *The Age of Migration*, Guilford Publication

Curran D., Renzetti C. 2005. *Ženy, muži a spoločnosť*. Praha: Karolinum.

Ehrenreich, B. and Hochschild, A.R. 2003. *Global woman: Nannies, maids and sex workers in the new economy*. Macmillan, London.

- England, P. (2005). Emerging Theories of Care Work. *Annual Review of Sociology*, 31, 381–399.
- Ezzeddine, P. 2019. „Sentimentální peníze aneb Jaká je cena transnacionálního mateřství.“ *Gender a výzkum / Gender and Research*, Vol. 20, No. 1: 68–90
- Ezzeddine, Petra Migrantky a nájemná práce v domácnosti v České republice / Petra Ezzeddine a kol. -- Vyd. 1. -- Praha : Sdružení pro integraci a migraci, 2014.
https://www.migrace.com/docs/140925_vysledky-vyzkumu-najemne-prace-v-domacnosti-v-cr.pdf
- Uhde, Zuzana, Ezzeddine, Petra. 2020. „The political economy of translocal social reproduction: cross-border care mobility in the Czech Republic.“ Pp. 26–44 in A. Melegh, N. Katona (eds.). . *Towards a Scarcity of Care. Tensions and Contradictions in Transnational Elderly Care in Central and Eastern Europe*. Budapest: FES. Available from: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/16945.pdf>.
- Grieco, E.M., & Boyd, M. 1998. Women and migration: incorporating gender into international migration theory.
- Grassmuck, S. and Pessar, P. 1991. *Between Two Islands* (Berkeley: University of California Press.
- Ghosh, Jayati. (2009). Migration and Gender Empowerment: Recent Trends and Emerging Issues. Human Development Report Office (HDRO), United Nations Development Programme (UNDP), Human Development Research Papers (2009 to present).
- Guba, E. G., a Lincoln, Y.S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. *Handbook of qualitative research*. London: SAGE Publications.
- Hess, B.B., a Max Feree, M. 1987. SOCIAL STUDIES, TECHNOLOGY ASSESSMENT, RISK ANALYSIS Analyzing Gender: A Handbook of Social Science Research, Beth B. Hess and Myra Marx Feree, eds. 1987. Sage Publications, Beverly Hills, CA.
- Hondagneu-Sotelo, P. (1989). Book Review: No Separate Refuge: Culture, Class, and Gender on the Anglo-Hispanic Frontier in the American Southwest, 1880–1940.
- Hondagneu-Sotelo, P. 2013 “[New Directions in Gender and Immigration Research](#),” Pp. 180-188 in Steve Gold and Stephanie Nawyn, editors, *The Routledge International Handbook of Migration Studies*. London and New York: Routledge.
- Hondagneu-Sotelo, P. 2000. Feminism and Migration. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 571(1), 107–120.
<https://doi.org/10.1177/000271620057100108>

- Hondagneu-Sotelo, P. 1999. Introduction: Gender and Contemporary U.S. Immigration. *American Behavioral Scientist*, 42(4), 565–576.
<https://doi.org/10.1177/00027649921954363>
- Hondagneu-Sotelo, P. 1994. *Gendered Transitions: Mexican Experiences of Immigration*. University of California Press. <http://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctt1ppnvq>
- Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Hochschild, A. R., & Machung, A. (1989). *The second shift*. New York, NY: Avon.
- Hendlová, T. 2007. Dynamika domácích prací z globálního hlediska. [online] *Gender, rovné příležitosti, výzkum*: r. 8, č. 1: 6 - 13s. [cit. 2. 3. 2014]. Dostupné z: <
http://www.genderonline.cz/uploads/ad1b30b411994a9657a37095e3c2d56b830f3fde_dynamika-domacich-praci.pdf
- Hendl, J. 2005. *Kvalitativní výzkum*. Portál: Praha.
- Jiráček, J. a Kopplová, B. 2003. *Média a společnost: Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*
- Lutz, H. (2002). At Your Service Madam! The Globalization of Domestic Service. *Feminist Review*, 70(1), 89–104.
- Lutz, H., a Palenga-Möllenbeck, E. 2012. “Care Workers, Care Drain, and Care Chains: Reflections on Care, Migration, and Citizenship.” *Social Politics* 19/1: 15-37.
- Lutz, H. 2008. Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme. *Journal of International Migration and Integration / Revue de l'integration et de la migration internationale*.
- Lutz, A., Greischar, L. L., Rawlings, N. B., Ricard, M., & Davidson, R. J. (2004). Long-term meditators self-induce high-amplitude gamma synchrony during mental practice. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 101(46), 16369–16373. <https://doi.org/10.1073/pnas.0407401101>
- Lutz, H. (2010) Gender in the Migratory Process, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36:10, 1647-1663
- Lutz, H. (2011) ‘Circular migrant domestic and care workers in Germany and Austria’, *United States Studies – Occasional Paper Series*, Occasional paper series 11–14.
- Lutz, H. and Palenga-Möllenbeck, E. (2011) ‘Care, gender and migration: Towards a theory of transnational domestic work migration in Europe’, *Journal of Contemporary European Studies* 19: 349–64.

- Leeds, A. 1976. "Women in the Migratory Process": A Reductionist Outlook: *Anthropological Quarterly*, Vol. 49, No. 1, Women and Migration (Special Issue) (Jan., 1976), pp. 69-76 (8 pages) Published By: The George Washington University Institute for Ethnographic Research
- Mahler, Sarah & Pessar, Patricia. (2001). Gendered Geographies of Power: Analyzing Gender Across Transnational Spaces. *Identities-global Studies in Culture and Power - IDENTITIES-GLOB STUD CULT POW.* 7. 441-459.
- Morokvasic, Mirjana. 1984. Birds of Passage are also Women *International Migration Review.* 18. 886-907.
- McCombs, M. E. (1992). Explorers and Surveyors: Expanding Strategies for Agenda-Setting Research. *Journalism Quarterly*, 69(4), 813–824.
- Oakley, A. (1974) *The Sociology of Housework*. Pantheon Books, New York.
- Osvaldová, B. 2004. Česká média a feminizmus
- Parrenas, R. S. 2009. Inserting feminism in transnational migration studies
<https://migrationonline.cz/en/e-library/inserting-feminism-in-transnational-migration-studies>
- Parrenas, R. S. (2000). Migrant Filipina Domestic Workers and the International Division of Reproductive Labor. *Gender and Society*, 14(4), 560–580.
- Parrenas, R. S. (2001). *Servants of globalization: Women, migration, and domestic work*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Pessar, P. 1995. On the Homefront and in the Workplace: Integrating Immigrant Women into Feminist Discourse, *Anthropological Quarterly*, Vol. 68, No. 1 (Jan., 1995), pp. 37-47 (11 pages) Published By: The George Washington University Institute for Ethnographic Research
- Pessar, P. R., & Mahler, S. J. (2003). Transnational Migration: Bringing Gender In. *International Migration Review*, 37(3), 812–846.
- Prieler, V. (2021). 'The Good Live-in Care Worker': Subjectivation and Ethnicisation Processes in Austrian Live-in Care. *Sociológia – Slovak Sociological Review*, 53(5), 483–501. <https://doi.org/10.31577/sociologia.2021.53.5.18>
- Ramazanoglu, C., a Holland, J. (2004). *Feminist methodology: challenges and choices*. London: SAGE.
- Rostgaard, T., Chiatti, C. and Lamura, G. 2011 'Tensions related to care migration: The South-North divide of long term care', in B. PfauEffinger and T. Rostgaard (eds.), *Care between Work and Welfare in European Societies*, Basingstoke:Palgrave Macmillan, pp. 129–54.

Reinharz, S. 1992. *Feminist methods in social research*. New York: Oxford University Press.

Souralová, A. 2009. Care Drain versus Brain Drain, <https://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/care-drain-versus-brain-drain-pracovni-migrace-zen>

Sekulová, M. 2015. "Najčistotnejšie, najzodpovednejšie, najpracovitejšie" Slovenské opatrovatelky seniorov a senioriek v Rakúsku / Feministky hovoria o práci, 102-130

Steiner, J. 2020. Geographies of care work: The commodification of care, digital care futures and alternative caring visions, <https://doi.org/10.1111/gec3.12546>

Tkach, O. and Hrženjak, M. 2017. Paid Domestic Work in Postsocialist Contexts: Regional Traits of a Global Phenomenon: An Introduction. *Laboratorium: Russian Review of Social Research*. 8, 3 (Jan. 2017), 4–14.

Uhde, Zuzana. 2015. "Feminist contribution to global justice." *Gender a výzkum / Gender and Research* 16(2):85-88.

Uhde, Zuzana. 2009. „K feministickému pojetí péče jako kritické kategorie sociální nerovnosti.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 45 (1): 9–29. ISSN 0038-0288.

Williams, F. 2010. "Migration and Care: Themes, Concepts and Challenges." *Journal of Social Policy and Society* 9: 385-396.

Weicht, B. (2015), *The Meaning of Care: The Social Construction of Care for Elderly People*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.

<https://www.cas.sk/clanok/2528809/opatrovatelia-su-pretazeni-v-zariadeniach-socialnych-sluzieb-chyba-25-percent-personalu/>

<https://www.cas.sk/clanok/2595159/katastrofalna-situacia-v-socialnych-sluzbach-komora-opatrovateliek-je-zufala-sme-nutene-robit-vonku/>

<https://www.cas.sk/clanok/2531235/opatrovatelky-marcela-a-jana-sa-vratili-pracovat-na-slovensko-bolo-nam-lepsie-doma-alebo-v-cudzine/>

<https://www.cas.sk/clanok/794410/maria-prehovorila-o-praktikach-agentur-nechutne-zdieranie-slovenskych-opatrovateliek/>

<https://www.cas.sk/clanok/610451/po-opatrovatelkach-ktore-zahynuli-pri-tragedii-zostalo-12-opustenych-deti-pomoc-z-rakuska/>

<https://www.cas.sk/clanok/608102/zufale-prosby-zronenych-slovenskych-opatrovateliek-po-tragickej-nehode-ziadaju-kisku-o-pomoc/>

<https://www.cas.sk/clanok/607771/desive-fakty-o-praci-vodicov-tragicka-nehoda-mikrobusu-s-opatrovatelkami-ukazala-holu-skutocnost/>

<https://www.cas.sk/clanok/607641/kazda-cesta-je-risk-hororove-spovede-slovenskych-opatrovateliek-z-ich-zazitkov-mrazi/>

<https://www.cas.sk/clanok/583468/az-40-tisic-sloveniek-v-rakusku-opatruje-starych-ludi-na-co-si-musia-dat-pozor-opatrovatelky/>

<https://www.cas.sk/clanok/216046/rakusko-zaplavili-slovenske-opatrovatelky-ich-pocet-sa-strojinasobil/>

<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/501437-slovenske-opatrovatelky-sa-vracaju-domov/>

<https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/470724-slovenska-opatrovatelka-uspala-klientku-a-ukradla-jej-250-000-eur/>

<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/143825-slovenku-nasli-mrtvu-v-rakuskej-rieke/>

<https://ekonomika.pravda.sk/ludia/clanok/593305-opatrovatelky-v-rakusku-nizke-platy-a-diskriminacia/>

<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/306830-opatrovatelov-v-rakusku-by-domaci-nerobili-slovaci-ano/>

<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/435065-rezort-prace-chce-regulovat-firmy-sprostredkujuce-pracu-opatrovateliek/>

<https://uzitocna.pravda.sk/praca-a-kariera/clanok/18712-v-rakusku-pracuje-20-tisic-slovakov/>

<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/173457-zivia-svoje-rodiny-opatruju-v-cudzine/>

<https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/500641-tisic-slovakov-a-cechov-zaluje-rakusko-pre-znizenie-davok/>

<https://uzitocna.pravda.sk/ako-vybavit/clanok/21221-vyplacanie-davok-z-rakuska/>

<https://spravy.pravda.sk/regiony/clanok/444884-prievidza-pri-rannej-zrazke-uzitkoveho-vozidla-s-kamionom-sedem-mrtvych/>

<https://uzitocna.pravda.sk/praca-a-kariera/clanok/18190-slovenky-sa-uplatnia-v-rakusku-najmae-ako-opatrovatelky/>

<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/547075-opatrovatelky-zostali-bez-prace/>

<https://zurnal.pravda.sk/z-notesa/clanok/370808-o-zivote-migrantka/>

<https://uzitocna.pravda.sk/seniori/clanok/515658-anna-ghannamova-socialne-sluzby-potrebuju-systemove-riesenia/>

<https://uzitocna.pravda.sk/seniori/clanok/588379-opatrovatelstvo-nedocenene-povolanie/>

<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/445106-zvysi-stat-ochranu-nasich-opatrovateliek-v-cudzine/>

<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/534824-slovenske-opatrovatelky-chcu-vyssie-mzdy-o-300-eur/>

<https://primar.sme.sk/c/6254545/agentury-robja-zo-slovenskych-sestier-v-rakusku-nevolnicki.html>

<https://spis.korzar.sme.sk/c/6202821/aj-muzi-uz-pracuju-v-rakusku-ako-opatrovatelia.html>

<https://svet.sme.sk/c/20467410/rakusko-pritvrduje-voci-migrantom-aj-slovenskym.html>

<https://plus.sme.sk/c/22587223/slovenska-opatrovatelka-v-rakusku-v-decembri-zomreli-viacere-kolegyne.html>

<https://domov.sme.sk/c/22025769/vyskum-sloveniek-opatrujucich-v-rakusku-agentury-zeny-casto-zneuzivaju.html>

<https://mynovohrad.sme.sk/c/6708882/opatrovatelky-si-rakusko-pochvaluju.html>

<https://presov.korzar.sme.sk/c/22053603/ministerstvo-prace-tvrdi-ze-zlepsilo-podmienky-opatrovateliek.html>

<https://mynovohrad.sme.sk/c/22371768/opatrovatelky-ziadaju-o-pomoc-premiera.html>

<https://spis.korzar.sme.sk/c/6123495/rakusanov-opatruju-casto-vychodniarky.html>

<https://presov.korzar.sme.sk/c/22283187/vianoce-opatrovateliek-v-rakusku-je-zbytocne-plakat-hovori-viera.html>

<https://korzar.sme.sk/c/22534545/nku-sa-necuduje-fenomenu-nasich-opatrovateliek-v-rakusku-na-slovensku-robja-za-minimum.html>

<https://komentare.sme.sk/c/20684287/opatrovatelky-si-zasluzia-aby-sa-o-nich-hovorilo.html>

<https://mynovohrad.sme.sk/c/22587797/opatrovatelkam-testuju-najma-trpezlivost.html>

<https://kosice.korzar.sme.sk/c/5396610/niektorym-klientom-staci-nakupit-ini-potrebuju-non-stop-opateru.html>

<https://index.sme.sk/c/20341479/rekvalifikacia-pre-novy-zivot.html>

<https://kosice.korzar.sme.sk/c/20724598/opatrovatelky-v-zahranici-vedia-co-su-smutne-vianoce.html>

<https://presov.korzar.sme.sk/c/22053365/podmienky-pre-opatrovatelky-sa-nezmenili-ani-po-tragickej-nehode.html>

<https://komentare.sme.sk/c/20733131/globalizacia-tlaci-na-dalsie-regulacie.html>

<https://mynovohrad.sme.sk/c/22358159/slovenske-opatrovatelky-sa-nemaju-ako-dostat-do-prace-aby-vystriedali-kolegynu.html>

